

Jan-Hendrik Bakker
**Over Walt Whitman en
de Amerikaanse democratie**

Frits de Lange
**En het transformatieve
denken van Simone Weil**

Doortje Smithuysen
**En het seksisme van het
grootkapitaal**



PLUS: De Jonge Denkers
7x prijswinnend filosofisch talent

Filosofie

Het gevecht om het goede

‘Dit is wat je doen moet. Heb de aarde, de zon en de dieren lief. Veracht de rijken, geef een aalmoes aan iedereen die erom vraagt, sta op voor de dommen en dwazen, twist niet over God, bejegen gewone mensen geduldig en coulant, neem voor niets of niemand je hoed af.’

Alsjeblieft, de zeven geboden van Walt Whitman. Jan-Hendrik Bakker schreef een boek over de Amerikaanse oerdemocraat en citeert dit ‘dominee-achtig stukje’ instemmend. Ze zijn mooi op hun plek nu de zon almaar meer begint te schijnen, de rijken almaar meer verachting verdienen en de dommen en dwazen in al hun stupide glorie schitteren in de hoogste reien van de Amerikaanse macht.

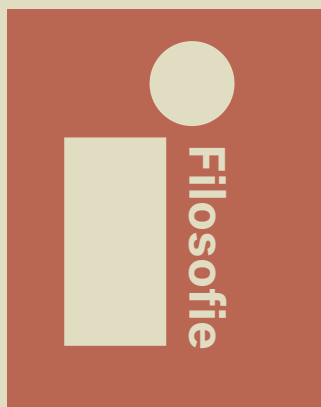
Twisten over God doen we in deze *iFilosofie* niet, maar verder stellen we genoeg aan de kaak. In de biografie van Simone Weil lees je dat filosoferen over het goede niet volstaat; dat goede dient in de wereld gestalte te krijgen. Doortje Smithuijzen nagelt ‘de kloof van ongelijkheid tussen man en vrouw’ aan de kerk van het kapitalisme. René ten Bos staat stil bij de terugkeer van de geschiedenis, waarin we ons in 2025 volop bevinden. In tijden van ineendonderende universiteitsfinanciering lees je ook over de geesteswetenschappen.

We sluiten deze *iFilosofie* af met zeven essays van de nieuwe Jonge Denkers, die hardop nadenken over de vraag in hoeverre een zorgeloos leven wenselijk is. Het is te hopen dat een zekere president de volgende woorden van Omar Chamnaoui te lezen krijgt:

‘Hoe gaan we dan verder? Het begint bij onszelf. Onze basisprincipes moeten veranderen. We moeten af van het idee dat wij de winnaars zijn en zij de verliezers. Integendeel, we moeten als mensheid helemaal klaar zijn met dit soort nulsomspellen gebaseerd op winnen en verliezen. Het spel dat wij moeten gaan spelen, moet er een zijn gebaseerd op langdurigheid en wederkeer. Een spel dat we voor eeuwig kunnen spelen. Een spel waar niemand wint totdat we allemaal winnen.’

Ik ben net uit een Signal-chat gegooid en heb zijn nummer niet meer paraat. Maar een van onze lezers kan deze woorden vast doorspelen aan de heer Trump.

Lees!
Florian Jacobs (hoofddirecteur)



In dit nummer:

5

Verheven aardsheid

Interview: Jan-Hendrik Bakker
over De kracht van gras

Door: Anne-Mathije Bogerd

9

Een zoektocht naar waarheid

Recensie: In alles tot het uiterste: leven en denken
van Simone Weil – Frits de Lange

Door: Noezha el Ajami

12

De strijd voor gelijkheid is nog niet gestreden

Recensie: Kapitalisme is seksisme:
Een pamflet – Doortje Smithuijsen

Door: Anna de Jong

14

Para-doxaal: Guy Debord

Column: René ten Bos

17

De geest van de geesteswetenschap

Recensie: Cultuur en betekenis. Filosofie van de
geesteswetenschappen – Eddo Evink

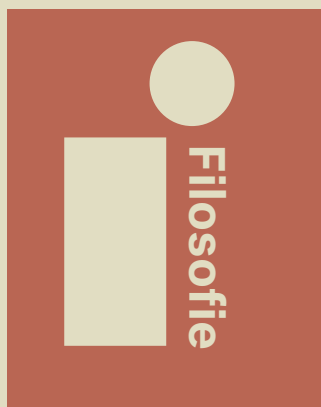
Door: Joanne Rouwendal

20

Zijn we vergeten hoe we moeten spelen?

Recensie: De speelse mens – Geert Belpaeme

Door: Jaimy Meyer



24

De Jonge Denkers:

Onrust in rust
Dominick Thiese

Geruststellende gedachte
Max van den Berg

De drang om gelukkig te zijn maakt
ons ongelukkig
Floor Groenen

In hoeverre is een zorgeloos leven wenselijk?
Jonathan Thomaes

Zorgeloos leven is een wit privilege
Omar Chamnaoui

Zorgen en de zorg: onlosmakelijk verbonden
en essentieel
Mees de Jong

Op weg naar een bezorgde samenleving!
Jonas Meinderts

42

Kalender en colofon

Verheven aardsheid

Walt Whitman

Een interview met Jan-Hendrik Bakker

Individualisme is geen vies woord, maar onderdeel van verbinding. In zijn boek *De kracht van gras. Walt Whitman en onze tijd* (2024) beschrijft Jan-Hendrik Bakker het democratische ideaal van dichter Walt Whitman. De basis van democratie is volgens Whitman de onderlinge binding, vanuit het individu.

Door Anne-Mathije Bogerd

Hoe ben jij geïnteresseerd geraakt in Walt Whitman?

Hij gaat al de helft van mijn leven mee, net zoals de Beatles, Bach en Bob Dylan. Vanuit mijn filosofische betrokkenheid heb ik een aantal essayboeken geschreven die te maken hebben met wonen in verhouding tot de natuur. Toen ik een boek schreef over mensen in de 19e eeuw die zich terugtrokken van de wereld, kwam het thema individualisme naar boven. Ik merkte dat mensen individualisme een vies woord vonden, want individualisme is toch een groot probleem van onze tijd? Whitman denkt daar anders over. Hij heeft veel gedicht over de waarde van individualisme.

Wat betekenen zijn gedichten voor jou?

Het is de ongelooflijke aardsheid van zijn poëzie die mij bekoort. Hij maakt van die aardsheid een verhevenheid. Whitman schrijft poëzie die dicht aanligt tegen de gesproken taal. Zijn gedichten gaan over het gewone leven in de stad en over lichamelijke ervaringen in het hier en nu. Die aandacht voor het gewone leven spreekt mij gevoelsmatig aan.

Wat vind je de mooiste frase van Whitman?

Die komt uit *Song of Myself* (1855):

Do I contradict myself?

Very well than, I contradict myself.

I am wide,

I contain multitudes.

Dat vind ik prachtig gezegd en tegelijkertijd ook dramatisch heel sterk. De mens valt niet samen met slechts één identiteit, hij is vele mensen tegelijk.

Een goede tweede is het gedicht *There Was a Child Went Forth* (1855). Dat gaat over een jongetje dat opgroeit en al zijn ervaringen vertelt. Je ziet als het ware de boten die het jongetje voorbij ziet varen, de natuur en de dieren die hij tegenkomt. De gedachte dat we dingen als unieke individuen met elkaar kunnen delen is hoopgevend voor mij.

Wat kunnen wij in 2025 nog halen uit zijn gedichten?

De poëzie van Whitman is niet een parafrase van een boodschap, zij *is* de boodschap. Uit de poëzie spreekt een enorme liefde voor het leven, voor de natuur en voor de ander, alles op een niet-tuttige manier, op een aardse manier. Dat is de kern van wat Whitman democratie noemt. Wat het Koninkrijk Gods was voor christenen of het Nirvana voor boeddhisten, dat is de democratische samenleving voor mensen onderling. Hij had het over de basis van wederzijdse binding. Wat bindt ons? Dat zijn lichamelijke liefde, empathie, vriendschap en broederschap, tevens de ingrediënten van een democratie.

Wat staat er nog overeind van zijn ideaalbeeld?

De democratische overtuiging is geen grabbelton, waar je wat uit kunt halen wat van jouw gading is. Thomas Mann zei dat mooi in een lezing vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog: democratie bestaat niet alleen voor individuele welvaart, het individu moet voor de democratie ook veel over hebben. Democratie is geen vrijblijvend iets. Democratie is uiteindelijk gebaseerd op wederzijdse verbondenheid en sympathie.

Waarom is een democratie de beste staatsvorm?

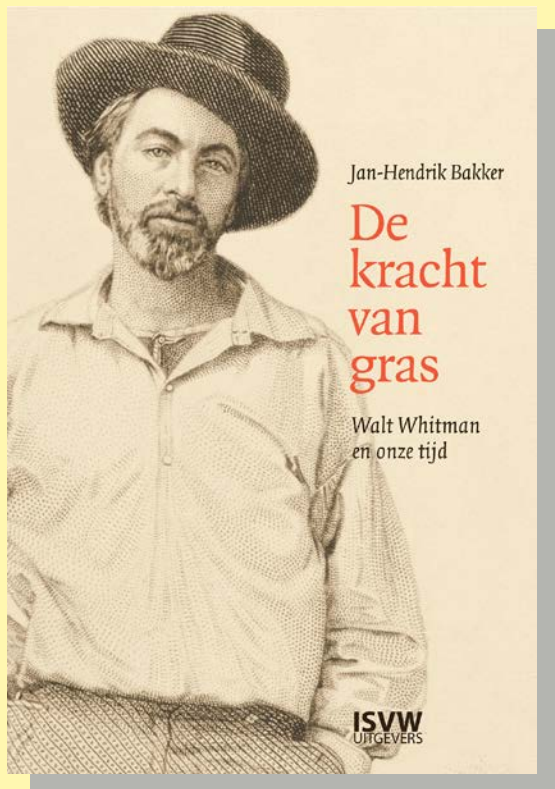
Een democratie waarborgt verschil en gelijkheid op grote schaal. Het respect voor het anders zijn van de ander is een basisvoorwaarde voor een samenleving waarin we samen aan het werk moeten. We moeten het nu doen met elkaar met alle verschillen die we hebben en kennen. De kracht van een democratie is de pluriformiteit, dat zorgt uiteindelijk voor vooruitgang in de wereld. Denk hierbij aan de uitspraak van Hannah Arendt: 'Pluraliteit is de wet van de aarde.' Je ziet het terugkomen in de evolutie. Een plant wordt ziek, maar door allerlei kruisbestuivingen kunnen er genetische modificaties plaatsvinden waardoor het de werkelijkheid weer beter aan kan. Dat is een vorm van pluriforme ontwikkeling.

In deze tijd lijkt het soms alsof anders zijn onwenselijk is, hoe denk jij daarover?

Het is ook de taak van filosofen, dichters en journalisten om het anders zijn van de ander ruimte te geven en voelbaar te maken. Daarom is het ook zo belangrijk dat we lezen of films kijken, waarbij we ons kunnen verplaatsen in andermans ervaringen. Lezen zorgt voor een ontsnapping uit de eigen werkelijkheid en stelt mensen in staat om te reflecteren op hun eigen verhaal.

Het democratische ideaalbeeld heeft Whitman opgesteld vanuit een humanistische visie, wat is die visie?

Er blijft een waas hangen over hoe zijn visie is ontstaan, het is erg moeilijk om bronnen te vinden. Whitman is gewoon een jongen die uit het arme volk kwam en al jong moest werken. Hij heeft als een spons van alles in zich opgezogen en we weten niet precies wat dat is geweest. Zijn werk is naar mijn idee niet programmatisch. Hij had geen weg uitgestippeld in die zin, hij deed het gewoon. Al doende vormde zich iets in hem, zoals dat vaak gaat bij grote kunstenaars. Whitman kwam uit bij wat je 'spirituele democratie' zou kunnen noemen. Je kunt het zo zien: de mens ontdekt zichzelf en gaat de wijde wereld in om te genieten van al het moois dat hij tegenkomt. Dan volgt ook het idee dat de mens niet vanaf de geboorte is wat hij is: je wordt gemaakt tot mens in samenspraak en samenhang met je omgeving en de anderen. Het humanisme heeft als uitgangspunt dat wij onszelf moeten redden in samenwerking en daarbij moeten we overtuigd zijn dat we de wereld ook beter kunnen maken dan die nu is.



De kracht van gras. Walt Whitman en onze tijd,
Jan-Hendrik Bakker. Leusden:
ISVW Uitgevers, 2024.

Wat doe jij om de wereld te verbeteren?

Ik heb plezier in mijn leven en dat probeer ik te houden. Ik probeer mijn kleinkinderen veel mee te geven, ik speel met ze, we ondernemen dingen. Ik heb in de stadslandbouw gewerkt en dat vond ik erg leuk om te doen. Dit is natuurlijk niet jezelf wegcijferen zoals moeder Theresa dat deed, maar ik probeer te laten zien dat filosofie en literatuur werelden kunnen openen die mogelijkheden scheppen om de aardse wereld minder slecht te maken.

Wat zou Whitman daarvan vinden?

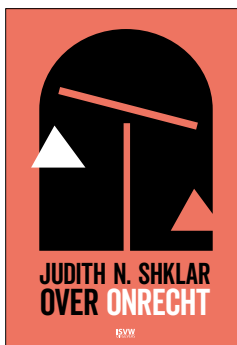
Ik denk dat hij het wel goed zou vinden. Whitman schrijft in de eerste uitgave van *Leaves of Grass* een dominee-achtig stukje: 'Dit is wat je doen moet. Heb de aarde, de zon en de dieren lief. Veracht de rijken, geef een aalmoes aan iedereen die erom vraagt, sta op voor de dommen en dwazen, twist niet over God, bejegen gewone mensen geduldig en coulant, neem voor niets of niemand je hoed af.' Vriendelijkheid is een basale levenshouding en haat is het ergste gif dat er bestaat. Tegenover narcisme hebben we de verbondenheid waarmee we onze democratie en onze eigenheid kunnen behouden.

Waar ben je trots op nu je dit boek heb geschreven?

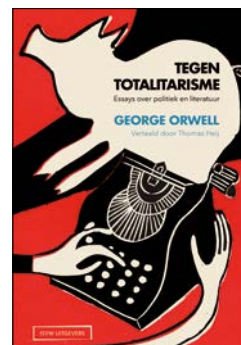
Waar ik trots op ben, is dat ik de eerste Nederlandse filosoof ben die Whitman in ons land introduceert bij een breed filosofisch geïnteresseerd publiek. Zijn poëzie heeft diepe filosofische, zowel morele als politieke, verbindingen met onze turbulente tijd. Hij spreekt rechtstreeks tot ons, hij kijkt ons rechtstreeks aan vanuit die gedichten. Whitman heeft zoveel te zeggen over onze tijd en problemen. Ja, dan ben ik er trots op dat ik deze grote stem uit het Amerika van 1850, juist nu de democratie er zo slecht voorstaat, met dit boek kan laten horen. ●



'We kunnen levens redden in plaats van ze te vernietigen'



'We zijn intuïtief ontwijkend'



'Nationalisme is machts-honger gematigd door zelfbedrog'



'Persoonlijke autonomie is geen persoonlijke zaak'



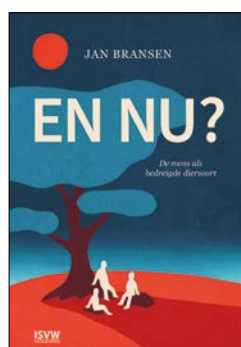
'Onze toekomst is democratisch of zij is niet'



'De essentie van democratie – het gesprek – geldt ook voor vriendschap'



'Neutraliteit is allerminst onverschillig'



'Zelfzorg is een levenslange opgave'

**Bestel in de
boekwinkel of
online via
isvw.nl/boeken**



Simone Weil

Een zoektocht naar waarheid

Hoe ver zou jij gaan voor je idealen? Simone Weil zou geen genoeg nemen met een Giro555-transactie: ze vocht mee in de Spaanse Burgeroorlog, werkte in een Renaultfabriek om de slechte werkomstandigheden te ervaren en weigerde, ook in niet-bezet gebied, méér te eten dan de voedselbonnen verschaften.

Door Noezha el Ajami

In 1991 publiceerde Frits de Lange al een biografie van Simone Weil (1909-1943): *Totale beschikbaarheid*. Toen De Lange in de jaren tachtig als predikant actief was in Parijs, kwam hij voor het eerst in contact met Weils werk. Sindsdien kent hij een complexe verhouding tot deze Frans-Joodse filosoof, eentje die constant toe is aan herziening. Hij beschrijft het als een mix van 'irritatie en fascinatie' veroorzaakt door enerzijds haar scherpe oordelen en harde zelfkritiek; anderzijds door haar wonderlijke levensverhaal en schrijftalent. Simone Weil blijft het denken van Frits de Lange op de proef stellen. Daarom besluit hij om een herziene uitgave van zijn eerste Weil-biografie uit te brengen. Dit is *In alles tot het uiterste. Leven en denken van Simone Weil*. Deze nieuwe titel duidt op haar extremistische levenswijze. Weil kan niet stilzitten, wetende dat er miljoenen mensen dagelijks onnodig lijden. Enkel filosoferen over wat goed was stelt haar niet tevreden: die filosofie moet in praktijk worden gebracht.

Zwaartekracht

Van jongs af aan is Simone Weil een buitenbeentje. Met een hoogstaande arts als vader en een wiskundig wonder als broer is uitblinken nogal lastig. Ze heeft

een zwakke gezondheid, is onhandig en haar kleine handen maken schrijven moeilijk. Deze achterstand zet haar juist aan tot harder werken. Via haar broer verdiept ze zich in de wis- en natuurkunde, en door de filosofielessen van Alain – die Sartre en De Beauvoir ook hebben genoten – vindt ze haar passie en talent voor de filosofie. De bijscholing van haar broer zorgt voor een onderwerp dat zichtbaar zal blijven in haar werk: zwaartekracht. Deze basale natuurwet betekent voor Weil niet alleen dat appels uit bomen naar beneden vallen, maar staat ook symbool voor een onbedwingbare en onverklaarbare kracht tussen mens en natuur, en mensen onderling. Ons gedrag wordt op individueel en maatschappelijk niveau neerwaarts getrokken door zwaartekracht. Met natuurkundige nauwkeurigheid bestudeert Weil menselijk (im)moreel gedrag. Ze stelt dat we die zwaartekracht niet moeten proberen te forceren. Zoals een zeiler de kracht en stand van de wind interpreteert en hiermee leert om te gaan, zo moeten ook wij ons tot de werkelijkheid verhouden. Bij mij rijst dan de vraag: is de terugkeer van Trump bijvoorbeeld ook te wijten aan de onontkoombare zwaartekracht? Worden politieke situaties net zo veroorzaakt door die onbedwingbare zwaartekracht, en moeten we die dus ook maar over ons heen laten komen? Dit soort praktische gedachtespinsels worden jammer genoeg niet uitgewerkt door De Lange. Anderzijds maakt dit wel dat het boek zonder zijpaden een duidelijk beeld van Simone Weil schetst.

De werkelijkheid fascineert Weil, maar die werkelijkheid is tegenstrijdig, wat zorgt voor een dilemma dat haar nog lang zal achtervolgen. Ze raakt in de ban van Plato's ideeënleer. Het goede, het ware en het schone zijn concepten die haar filosofie zullen domineren en tegelijk uitdagen. Als mens proberen we namelijk constant juist te leven en geluk na te streven. We willen, al dan niet onbewust, het slechte vermijden en het goede opzoeken. Maar hoe is deze menselijke drang om goed te doen in lijn te brengen met de onverbiddelijke wetmatigheden waar we aan zijn onderworpen? De noodzakelijkheden van de wereld, *nécessité* in Weils woorden, houden helemaal geen rekening met ons geluk, ze zijn hier onverschillig voor. Plato beschouwde het goede en de *nécessité* als een eenheid, maar hoe deze verenigd zijn, blijft voor ons een mysterie. Dit vraagstuk houdt Simone Weil vanaf haar tienerjaren tot haar laatste

adem bezig. En alsof haar breinkrakende zoektocht naar een antwoord op die vraag nog niet genoeg was, heeft ze ook nog te kampen met zware migraine. Maar dan gebeurt er iets wat haar filosofische geworstel temperert. In 1937 baant Weil haar weg door de kunsten van Milaan, Florence en Rome. De schoonheid waarmee ze geconfronteerd wordt, bevestigt haar geloof in een goddelijke hoogheid. Ze ervaart hoe alomtegenwoordig schoonheid is en wordt gegrepen door de intense werking die de kunst op haar heeft. Schoonheid is hier als zwaartekracht, onvermijdelijk en sterk. Zelfs de migraine houdt een tijdje op haar te teisteren.



Frits de Lange, *In alles tot het uiterste: leven en denken van Simone Weil*. Utrecht: Uitgeverij Ten Have, 2024.

Ingeving

Frits de Lange brengt de terugkerende begrippen in Weils werk helder en systematisch in kaart, waardoor hij haar denken en doen overzichtelijk verbindt. Hij toont aan hoe Simone Weil een transformatie ondergaat: van cynische en gevreesde docent naar zachtaardige en belangeloze mysticus. De schoonheid waarmee ze in Italië in contact komt, is goedheid in haar vaste vorm. Het is soms lastig om nog overtuigd te zijn van het goede in de wereld, helemaal wanneer gevoelloze en fascistische regimes overal de macht dreigen te grijpen. In dat opzicht is er vrij weinig veranderd. Daarbovenop had Simone Weil te kampen met fysieke kwalen zoals haar eerdergenoemde migraine, verwondingen en zenuwinkinkingen ten gevolge van de Spaanse Burgeroorlog en, haar waarschijnlijke doodsoorzaak, tuberculose. Weil beschouwt al deze kwalen echter niet als belemmeringen, maar als deel van de werkelijkheid die bestaat uit zowel het goede als *nécessité*. En we dienen de werkelijkheid in haar totaliteit te omarmen. Alleen door het lijden te accepteren kan ook het goede tot ons komen.

De Lange weet, als lid van de Protestantse Kerk in Nederland, ook het religieuze leven van Simone Weil grondig te analyseren. Weil zou zichzelf nooit als jood of christen zien en bekritiseert zelfs het totalitaire en onderdrukkende karakter van de kerk. Maar het geloof biedt haar handvatten om de wereld te begrijpen en verdragen. Het beeld van de gekruisigde Jezus Christus is de oplossing voor haar filosofische dilemma, de onverenigbaarheid van het goede enerzijds en de onverschilligheid van de wereld anderzijds: 'Hij was als mens in Zijn ongeluk onderworpen aan de zwaartekracht, maar tegelijk is Hij het licht uit de hemel dat onze waarheid bekrachtigt.' Het is de balans tussen goed en slecht, genot en lijden, die de wereld doet voortbestaan.

Het één omarmen en het ander willen elimineren zou die balans tenietdoen. Het Rooms-Katholieke geloof is zodoende een voortzetting van haar filosofie.

Of Simone Weil in vrede sterft is maar de vraag. Tot haar laatste dagen in het sanatorium van Ashford blijft ze het onderscheid tussen en de verzoening van het goede en de *nécessité* contempleren. Ons leven blijft volgens haar 'een onmogelijkheid, een absurditeit'. Frits de Lange houdt de speculaties over masochistische trekjes of zelfverminking bij Weil bewust buiten beschouwing. In Weils obsessieve manier van 'zoeken naar de waarheid', die haar meerdere keren bijna het leven heeft gekost, is overduidelijk een soort dwangmatigheid te herkennen. En hoewel het zeker interessant kan zijn om Weils denken te verklaren aan de hand van vermeende stoornissen, maakt dit haar filosofische bijdrage naar mijn mening niet meer of minder relevant. De Lange heeft geen psychoanalyse voor ogen, maar een overzichtelijke weergave van Weils leven en een dieper inzicht in haar denken. Dit maakt *In alles tot het uiterste* een begrijpelijke en meeslepende biografie die ons introduceert tot Simone Weil in al haar eigenaardigheid en filosofische voortreffelijkheid. ●



De strijd voor gelijkheid is nog niet gestreden

In haar pamflet *Kapitalisme is seksisme* onderzoekt Doortje Smithuijsen aan de hand van persoonlijke ervaringen en filosofie hoe het denken van vrouwen wordt beïnvloed door het kapitalisme. Het kapitalistische systeem bevordert nog altijd de ongelijkheden tussen man en vrouw, ten koste van de autonomie die vrouwen denken te hebben.

Door Anna de Jong

Kapitalisme is seksisme opent met het beginselprogramma van de Partij van de Arbeid en haar standpunt over de positie van de vrouw in de maatschappij. De strijd voor gelijkheid tussen man en vrouw is niet alleen economisch, maar speelt zich af in de samenleving – wat op zijn beurt weer gevolgen zal hebben voor het economische proces. Van een samenleving die streeft naar de gelijke verdeling van kennis, macht en inkomen – zoals de PvdA dat in de jaren zeventig voor zich zag – is weinig terechtgekomen. Smithuijsen stelt dat we in plaats daarvan in een land leven waar werkelijk alles voorzien is van een winstoogmerk. Als er geen winst te behalen valt, dan doet het er voor de samenleving niet toe.

Deze drang naar winst op elk vlak in de samenleving wordt aangewakkerd door een overheid die zich zo min mogelijk wil bemoeien met de samenleving: vooral geen overheidsingrijpen, ook niet als het gaat om (on)gelijkheid, met als doel maximale vrijheid en keuze voor de mensen. Het liberalisme, dat uitgaat van gelijkheid tussen burgers, ziet over het hoofd dat de vrijheid van het individu al vanaf het begin zeer beperkt is. Vrijheid is altijd min of meer ongelijk verdeeld, waardoor zelfontplooiing voor de een iets heel anders betekent dan voor de ander. Uit deze combinatie van kapitalisme en liberalisme komt het keuzefeminisme voort, waarin de vrije keuze van de vrouw centraal staat en elke keuze als feministisch kan worden beschouwd. Volgens Smithuijsen heeft dit er vooral toe geleid dat je als vrouw zelf je eigen ongelijkheid kiest.

Op de golf van het kapitalisme

Het kapitalisme is niet los te zien van de kloof van ongelijkheid tussen man en vrouw, stelt Smithuijsen. Deze ongelijkheid wordt bevorderd door het kapitalistische systeem dat vrouwen nog altijd oplegt hoe ze zich moeten gedragen of voordoen. Dit is ook waarom dat systeem zo succesvol is. Een voorbeeld dat Smithuijsen aanhaalt, is dat een groot deel van de Nederlandse vrouwen parttime werkt. Er bestaat zoiets als ‘women guilt,’ het gevoel dat je als vrouw altijd tekort zal komen, en dus nooit kan voldoen aan de maatschappelijke verwachtingen die van je worden geëist. Bijvoorbeeld, dat je naast je baan ook genoeg tijd moet doorbrengen met je kinderen en voor het huishouden moet zorgen. Als vrouw kan je weinig aan deze schuld doen, zegt Smithuijsen – het systeem is nu eenmaal zo ingericht. Wat parttime werken dan ook zo aantrekkelijk maakt, is dat het deels als een verlossing kan worden gezien. Een aantal werkdagen inleveren zodat je die tijd weer kan besteden aan het opvoeden van de kinderen en het huishouden is vanzelfsprekend in het kapitalistische systeem. Het is een ontsnapping aan de maatschappij en arbeidsmarkt, waardoor je de weg kan vervolgen naar een leven dat voldoet aan de maatschappelijke verwachtingen. ‘De parttime cultuur is een kapitalistische oplossing voor een kapitalistisch probleem.’

Vrouwen in de huidige kapitalistische samenleving worden vooral als vehikel gezien voor het behoud van patriarchale ideeën. Ze mogen emanciperen, maar dat moet wel met een bepaald doel: alsnog de perfecte vrouw uithangen, door uit te blinken in een baan, als moeder en als huisvrouw. Het voorbeeld van de parttime cultuur geeft de keuze-illusie onder het kapitalisme goed weer. De druk wordt dusdanig hoog opgevoerd dat kiezen voor minder uren de beste of bijna de enige optie lijkt. Hiermee duwt het kapitalistische systeem vrouwen steeds weer in de rol waarvan ze zich proberen los te maken. Smithuijsen betoogt dan ook dat dit mechanisme ervoor zorgt dat de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in stand blijft.

Een ongelijk systeem

In haar analyse is Smithuijsen beknopt en precies. Aan de hand van persoonlijke anekdotes en andere filosofen (o.a. De Beauvoir, Hegel, Marx, Federici) weet ze haar boodschap duidelijk over te brengen. Het boek is toegankelijk, ook voor mensen zonder een achtergrond in de filosofie of kennis van sociale wetenschappen. Haar argument is helder: ongelijkheid tussen mannen en vrouwen is een onderdeel van het kapitalistische systeem. De beslissingen die vrouwen nemen, lijken keuzes, maar zijn het gevolg van een systeem dat juist op deze ongelijkheid teert, en die daarom ook bevordert. Die boodschap keert elk hoofdstuk terug, waardoor



Doortje Smithuijsen,
*Kapitalisme is seksisme:
Een pamflet.* Amsterdam:
Podium, 2024.

het boek wel wat repetitief wordt. Aan de andere kant benadrukt die herhaling hoe dit mechanisme doorsijpelt in allerlei aspecten van de samenleving en in de ervaringen van vrouwen.

Deze boodschap is ook terug te vinden in een aantal andere boeken over feminisme. Wat Smithuijsens boek echter bijzonder maakt is dat ze door middel van filosofie én persoonlijke anekdotes deze boodschap overbrengt. Bijvoorbeeld het terugkerende thema van het moederschap, waar ook weer een deel van die keuze-illusie vandaan komt. Zo beschrijft Smithuijsen hoe ze de socialemediakanalen gaat volgen van ‘mommy vloggers’, hoe ze er na een relatiebreuk over na begint te denken om haar eitjes in te laten vriezen en hoe ze getargete reclames krijgt voor te dure draagdoeken voor baby’s. Elk van deze voorbeelden laat zien hoe het kapitalistische systeem vrouwen een bepaalde richting in probeert te duwen waardoor de ongelijkheid tussen man en vrouw kan blijven bestaan. Smithuijsen is doortastend in haar systeemkritiek en weet door het gebruik van persoonlijke voorbeelden inzicht te geven in hoe de autonomie van vrouwen wordt beperkt door het kapitalisme, ook al lijkt dat op het eerste gezicht niet zo. ●

Para-doxaal: Guy Debord

Door René ten Bos

‘De geschiedenis doet zich dus aan de mensen plotseling voor als het inbreken van het vreemde, als datgene wat ze niet hebben gewild en waarvoor ze zich veilig waanden.’

Aan het woord is de Franse filosoof Guy Debord (1931-1994). Het citaat komt uit *De spektakelmaatschappij*, zijn bekendste boek, en men kan het vinden in sectie 128. Het is een fantastisch citaat dat naadloos van toepassing lijkt te zijn op de huidige tijd. We hebben de geschiedenis weer terug: oorlogen, andere catastrofes en krankzinnige politici die geen benul hebben van wat ze eraan moeten doen. We zijn dus niet blij met de geschiedenis, willen haar niet en hopen dat ze weer opduvelt. Hoe fijn was toch de tijd waarin we sluimerend door de winkelstraten slaapwandelden. Nu worden we weer opgeroepen ons in dienst te stellen van het vaderland en ons voor te bereiden op de grote conflicten die eraan zitten te komen. Voor de slaapwandelaars is geschiedenis een vijand.

Ik heb *De spektakelmaatschappij*, dat in 1967 werd gepubliceerd, altijd een extreem moeilijk boek gevonden. Dat komt vooral doordat het zwaar schatplichtig is aan denkers uit de marxistisch-communistische traditie als Korsch, Hilferding, Lukacs en vele anderen die tegenwoordig onbekend of halfvergeten zijn. Debord doet nergens zijn best om een soort systematisch overzicht van dit soort gedachtegoed te geven. Van meet

af aan lijkt hij met die denkers in dialoog te zijn, een dialoog waarbij hij zijn vaak niet malse kritiek op hen niet schuwt. Als lezer moet je dan maar proberen te achterhalen waarover het gaat.

Toch wordt Debord tegenwoordig door tal van commentatoren gezien als niets minder dan een profeet. Dat komt natuurlijk doordat zijn theorie van het spektakel, die hij vooral in de eerste sectie van het boek uiteenzet, zo naadloos op onze tijd van toepassing is. Zoals de mensen zich ooit lieten bedriegen door religieuze illusies, zo laten zij zich nu bedriegen door het spektakel. Hoe moeten we dat spektakel denken? Wat ons in de kapitalistische samenleving aangeboden wordt, is een wereld die zich voor alles op onze ogen richt, of dat nu in de supermarkt, op televisie of via het schermpje van je mobieltje gebeurt. We zijn ontvankelijker voor bedrog, al was het alleen al omdat de ogen bij uitstek de zintuigen zijn die zich makkelijk laten bedriegen. We zijn wat dat betreft niet veel verder dan de middeleeuwen. In sectie 20 lezen we bijvoorbeeld dat 'het spektakel de materiële reconstructie is van de religieuze illusie'.

Wat Debord zo gevaarlijk vindt aan het spektakel is dat het mensen 'afscheidt' van hun geschiedenis en daardoor van elkaar. Ik lees hem vooral als iemand die

op boze en droeve toon bezingt hoe het spektakel een einde maakt aan iedere verbinding en solidariteit tussen de mensen. Het kapitalisme heeft voor elk wat wils, maar juist dat ondermijnt de saamhorigheid. Het leidt tot het isolement van de massa's. Wat we ervoor in de plaats krijgen is een soort collectieve slaap. 'Het spektakel', zo lezen we in sectie 21, 'is de boze droom van de geketende moderne maatschappij, die welbeschouwd alleen haar wens om te slapen uit. Het spektakel is de hoeder van die slaap.'

Zoals de mensen ooit, in slaperige tijden, toen er niets gebeurde, toen de geschiedenis leek stil te staan of er zelfs helemaal niet was, toch af en toe werden opgeschrikt door een gebeurtenis, zo worden we nu in de verdoofde consumentensamenleving, in ons heerlijke waren- en dienstenparadijs, opgeschrikt door iets wat we niet voor mogelijk hielden. De onrust, 'de negatieve onrust van het menselijke', die aan de oorsprong van alle politieke, maatschappelijke en ook technologische ontwikkelingen staat, maar die was 'ingeslapen', is thans weer helemaal terug. Daar moet je overigens niet over treuren. Het vereist echter wel dat we een bepaalde vorm van saamhorigheid opnieuw uitvinden. ●



Frederik van Eedenlezing Eva von Redecker



FOTO: SOPHIE BRAND

Eva von Redecker is filosoof en schrijver. Ze schrijft onder meer voor *The Guardian*, *Die ZEIT*, *Le monde diplomatique* en *Philosophie Magazin*.

Protestbewegingen strijden wereldwijd tegen racisme, klimaatontwrichting en geweld tegen vrouwen. Ze streven een gemeenschappelijk doel na: het redden van leven. Ook hebben ze een gemeenschappelijke vijand: het kapitalisme. Dat vernietigt de fundamenteën van leven, door uit naam van winst en eigendom leven te veranderen in dode stof.

Von Redecker vertelt hoe het moderne idee van eigendom is ontstaan, en betoogt waarom eigendom berust op geweld. Alleen een bevestiging van leven, van plezier zonder eigendom, levert werkelijk nieuwe politiek op.

Frederik van Eedenlezing
door Eva von Redecker
27 april 2025, 13.30 tot 16.30 uur
Landgoed ISVW in Leusden
Meld je aan via www.isvw.nl



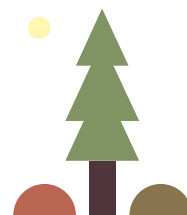
Bij ISVW Uitgevers is verschenen:

Eva von Redeckers *Revolutie voor het leven*, waarin ze de hedendaagse politieke emancipatiestrijd duidt als een strijd voor het leven en tegen de vernietigende kracht van het kapitalisme. Met een inleiding van Thijs Lijster. Vertaald door Peter Huijzer en Jan Sietsma.



De van Eedenlezing is mede mogelijk gemaakt door Vereniging Vrienden van de ISVW

Landgoed ISVW is de beste plek voor denkers sinds 1916



De geest van de geesteswetenschap



Hoe verhouden de geesteswetenschappen zich tot de andere wetenschappen? Hoe moeten we het begrip cultuur opvatten? Hoe werkt het structuralisme? En wat is de kritiek van Habermas op Gadamer? In zijn nieuwe boek *Cultuur en betekenis. Filosofie van de geesteswetenschappen* laat Eddo Evink zien hoe deze vraagstukken zich tot elkaar verhouden en waarom ze belangrijk zijn.

Door Joanne Rouwendal

Cultuur en betekenis. *Filosofie van de geesteswetenschappen* is een uitgebreid overzicht van alle belangrijke theorieën en methoden die gebruikt worden in de geesteswetenschappen. In zijn boek beschrijft Eddo Evink waarom de geesteswetenschappen ertoe doen en gaat hij na welke onderzoeksmethode deze manier van wetenschap bedrijven nodig heeft. Evink beschrijft hoe verschillende grote denkers in de geschiedenis van de filosofie hebben gedacht over hoe mensen samenleven en hoe wij onszelf kunnen begrijpen. Daarnaast gaat hij op zoek naar objectiviteit in de sociale wetenschappen, maar komt hij tot de conclusie dat 'de veelzijdigheid van culturen en ook binnen culturen wordt weerspiegeld in het rijke palet aan sociaalwetenschappelijke en geesteswetenschappelijke theorieën'. Evink concludeert dat mensen al die tijd al zichzelf, hun cultuur en andere culturen onderzoeken en dat moeten blijven doen, zodat ze waardevolle kennis kunnen opdoen.

Cultuur is...?

Evink begint zijn boek met een zoektocht naar de definitie van het begrip cultuur. Hij onderzoekt verschillende interpretaties, zoals: cultuur als morele eenheid, cultuur als wat mensen bindt, cultuur als dat wat door mensen is gemaakt. Daarbij onderzoekt hij of de geesteswetenschappen ofwel descriptief, beschrijvend en analyserend, ofwel normatief, oordeelgevend en waardebevatend, ofwel prescriptief, voorschrijvend en dwingend zijn en voor welke problemen elk van de drie zou kunnen zorgen. In hetzelfde hoofdstuk probeert hij op zoek te gaan naar de uitleg van wetenschap en de verschillen in wetenschap.

In het volgende hoofdstuk loopt Evink in sneltreinvaart de geschiedenis van de geesteswetenschappen door: van Aristoteles en zijn focus op *episteme* en *doxa* – respectievelijk kennis en opinie –, tot het Duitse idealisme van Hegel. Toch leest deze samenvatting van de geesteswetenschappen niet als een uitgeklede versie van de geschiedenis, maar als een samenvatting die precies genoeg zaken aanstipt en uitwerkt om dan weer verder te gaan naar de volgende.

Hermeneutiek, de interpretatiekunde, is een eeuwenoude wetenschap. Hoewel de hermeneutiek eerst een hulpwetenschap was, is die in de loop van de moderne tijd steeds verder verbreed. Via Wilhelm Dilthey, het positivisme, het neokantianisme en de levensfilosofie

komt Evink uit bij de descriptieve psychologie. Deze psychologie beargumenteert dat ‘de uitingen van de menselijke geest alleen begrepen kunnen worden door deze geest zelf te bestuderen’. Het object van de geesteswetenschappen zou volgens de filosoof Dilthey de geest zelf moeten zijn, niet dat wat buiten ons is. Middels heldere afbeeldingen, diagrammen en tekeningen legt hij de voor- en nadelen van deze theorie uit. Een van de nadelen van deze theorie is bijvoorbeeld het inductieprobleem. Omdat alle ervaringen subjectief zijn, betekent een veelvoud van ervaringen enkel waarschijnlijk kennis, geen absolute kennis. Er kan altijd een ervaring komen die verschilt van de eerdere ervaringen.

Na de fenomenologie van Heidegger en de filosofische hermeneutiek van Gadamer begint deel twee van het boek. Verscheidene filosofen worden uitgediept aan de hand van het structuralisme. De Zwitserse taalwetenschapper Saussure werd bekend door zijn theorie waarin taal wordt gezien als systeem van regels die gebruikt worden in het spreken. In verschillende visualisatieschema's worden de opvattingen van verscheidene filosofen over de relaties tussen taal, systemen en regels uitgediept. In het hoofdstuk over psychoanalyse legt Evink uit welk verschil Freud maakt tussen het bewuste en het voorbewuste. Het voorbewuste is in feite een onderbewustzijn dat de mogelijkheid heeft bewust te worden. Foucault wordt uitgelicht, als denker van de kritische theorie, en zijn machtsanalyse, waarin hij betoogt dat disciplineren en macht overal aanwezig is, wordt ook kort uitgediept.

Hedendaagse onderwerpen

Ook onderwerpen als gender en postkolonialisme schuwt Evink niet, hoewel hij niet staat te springen om zijn eigen mening hierover te geven. Via verscheidene vrouwelijke filosofen schetst hij het discours en de veranderingen die hier de afgelopen eeuwen hebben plaatsgevonden. Wat opmerkelijk is, is dat juist die

Cultuur en betekenis

Filosofie van de geesteswetenschappen

EDDO EVINK



Boom

Eddo Evink, *Cultuur en betekenis. Filosofie van de geesteswetenschappen*. Amsterdam: Boom, 2024.

vrouwelijke filosofen slechts enkele alinea's tot hun beschikking krijgen, terwijl hun mannelijke collega's bladzijden of zelfs hoofdstukken mogen vullen. Een uitzondering hierop is de filosoof Judith Butler: hun theorie over gender en sekse als performatief wordt iets uitgebreider uitgediept. Butler bekritiseert de gedachte dat gender vast zou moeten liggen in de identiteit. Tevens worden hedendaagse onderwerpen zoals techniek, klimaat en digitalisering besproken aan de hand van de filosofie van Bruno Latour. In deze hoofdstukken en de rest van zijn boek blikt Evink vooral terug, maar echt vooruitkijken durft hij niet. Daarmee blijft het boek vooral een beschouwing op het verleden, terwijl juist gedachten over het heden en de toekomst zo relevant geweest zouden zijn.

Cultuur en betekenis. Filosofie van de geesteswetenschappen is een uitgebreid boek over de filosofie van geesteswetenschappen, hermeneutiek en cultuur. Het boek is makkelijk te lezen, heeft korte hoofdstukken en veronderstelt weinig tot geen achtergrondkennis. Voor de beginners in de filosofie is achterin het boek een gebruiksvriendelijke begrippenlijst opgesteld die gemakkelijk geraadpleegd kan worden. *Cultuur en betekenis* stipt vrijwel alle onderwerpen rondom cultuur en (westerse) geesteswetenschappen aan, maar laat na het hier dieper op in te gaan. Als introductieboek is dit niet vervelend, maar voor een diepere analyse was het fijn geweest als de auteur zijn onderwerp beter ingekaderd had en zo dieper in had kunnen gaan op een selecter onderwerp. Al met al is dit boek een aanrader voor eenieder die een basis wil opbouwen van kennis over filosofie van cultuur en geesteswetenschappen. Mijn tip: lees iedere dag een hoofdstuk in de trein. Na twee weken is je kennis volledig bijgespijkerd! ●



Zijn we vergeten hoe we moeten spelen?

Wanneer speelde jij voor het laatst? Niet een bordspel, maar écht spelen – ongedwongen, met een gevoel van vrijheid, alsof de wereld een lege ruimte is waarin jij betekenis kunt scheppen. Theatermaker en docent Geert Belpaeme nodigt ons in zijn boek *De speelse mens* uit om opnieuw naar de rol van spelen te kijken. Niet alleen als een kinderlijk tijdverdrijf, maar als een fundamenteel onderdeel van ons mens-zijn.

Door Jaimy Meyer

Volgens Belpaeme, die voortbouwt op Johan Huizinga's concept van de *homo ludens* ('de spelende mens'), ligt de kern van spel in zijn betekenisloosheid. Een betekenisloosheid die niet leeg is, maar juist vol mogelijkheden zit om nieuwe betekenissen te scheppen. Huizinga beschreef spel als een handeling die geen extern doel dient; het spel is een doel op zich. In het spel ontdekken we hoe we de wereld vorm kunnen geven, en daarmee ook onszelf. Zoals Belpaeme het stelt: 'Je moet spelen om te kunnen bestaan als mens.' Het is een oefening in vrijheid, een gebied waar de beperkingen van het dagelijks leven tijdelijk worden opgeheven. Echter, in een wereld die steeds meer gericht is op productiviteit en doelmatigheid, stelt Belpaeme dat deze speelse houding vaak verloren gaat. In de moderne cultuur wordt nauwelijks meer 'gespeeld', en waar er sprake is van spel, is het spel vaak vals – als onderdeel van een performance of van sociale verwachtingen. Als gevolg breekt de spelbreker niet alleen het spel, maar ook de cultuur zelf, zoals Huizinga het krachtig verwoordt.

Een van de meest intrigerende aspecten van spelen is wat Belpaeme 'wereld-maken' noemt. Wanneer we spelen, stappen we in een sfeer waarin betekenis nog niet vaststaat. Dit maakt dat spel niet draait om naspelen, als een reflectie van de bestaande wereld,

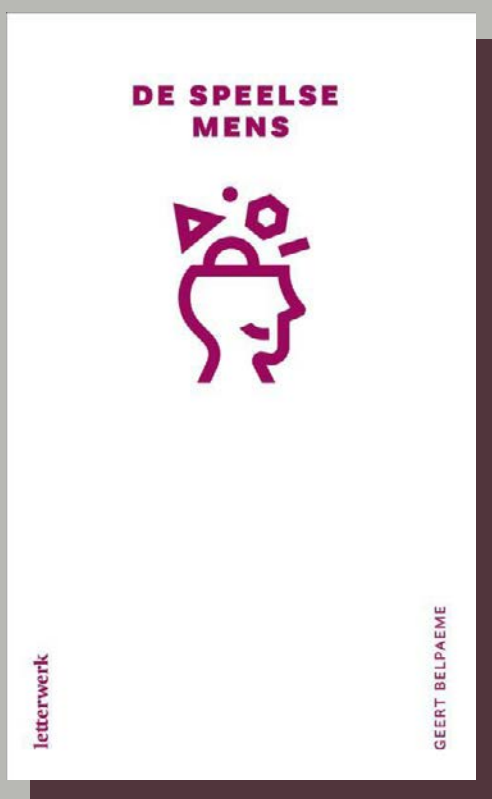
maar eerder vóórspelen – het aftastend experimenteren met handelingspatronen die nog niet vaststaan. Hierin schuilt de kracht van spel als een fundamenteel onderdeel van ons bestaan, al vanaf onze eerste jaren op de wereld. Het geeft ons de mogelijkheid om abstracties te vormen en de wereld alsmaar op nieuwe manieren te zien. Belpaeme geeft het voorbeeld van een kind dat speelt met een papieren vliegtuigje. Dat kind betreedt een ruimte waarin het vliegtuigje meer is dan een object – het wordt een symbool, of een mogelijkheid. Maar zodra het kind beseft dat het ‘goed’ gooien van het vliegtuigje afhankelijk is van een bepaalde logica, verandert het spel. De onbepaaldheid maakt plaats voor structuur, en het spel wordt serieuzer. De handelingen draaien nu niet meer om spel, maar om functionaliteit. Om het spel te redden van zekerheden, zoals functionaliteit, moeten we deze zekerheden loslaten. Dit proces, wat Belpaeme ‘ontzekeran’ noemt, vormt de kern van creativiteit en verandering.

De sociale dimensie van spel

Spelen heeft ook een diep sociale dimensie. Door te spelen leren kinderen hoe ze zich kunnen verhouden tot anderen. Het spel wordt een oefening in sociaal gedrag, een manier om de structuren van het bestaan te verkennen. Maar volgens Belpaeme houdt het spelen niet op bij de kindertijd. Ook volwassenen blijven spelen, al lijkt dat spel vaak meer beladen met sociale verwachtingen. De ‘rollen’ die we aannemen in ons dagelijks leven – als ouder, werknemer of sporter – zijn volgens Belpaeme ook een vorm van spel. We spelen deze rollen niet slechts voor anderen, maar ook voor onszelf, in een voortdurende zoektocht naar geloofwaardigheid en authenticiteit. Hier raakt Belpaeme aan de existentialistische filosofie van Jean-Paul Sartre, die stelde dat we in

‘kwade trouw’ leven wanneer we onszelf reduceren tot een vaste rol. Spelen kan ons helpen deze beperking te doorbreken. In het spel zijn we niet gebonden aan een enkele identiteit; we kunnen experimenteren, falen en opnieuw beginnen. Dit maakt spelen tot een oefening in vrijheid, een manier om de lasten van sociale conventies los te laten en onszelf opnieuw uit te vinden. Deze voortdurende speelse dynamiek, waarin identiteit nooit volledig vastligt maar altijd openstaat voor vernieuwing, biedt een tegenwicht tegen de verstarring van het sociale leven. Het helpt ons kritisch te blijven over de rollen die we aannemen en daagt ons uit om onszelf telkens opnieuw te definiëren.

Door deze sociale functie vormt spelen volgens Belpaeme ook de basis voor onze cultuur. De regels en structuren van een spel worden gezamenlijk gecreëerd en onderhouden, wat een diepere verbinding tussen



Geert Belpaeme, *De speelse mens*. Borgerhout: Letterwerk, 2024

spelers mogelijk maakt. Ook het theater is voor Belpaeme een bijzondere vorm van spel, omdat het zowel vrijheid als beperking combineert. Op het toneel worden handelingen voortdurend beoordeeld door het publiek, wat de spelers dwingt om zich bewust te zijn van hun acties en keuzes. Tegelijkertijd biedt het theater een ruimte waarin alles mogelijk is – een plek waar nieuwe realiteiten kunnen worden onderzocht en verbeeld. Deze spanning tussen vrijheid en beperking is volgens Belpaeme kenmerkend voor alle vormen van spel en maakt het tot een krachtig middel voor zelfonderzoek en culturele vernieuwing. Het theater fungeert hierbij als een spiegel waarin we onszelf en onze samenleving kunnen onderzoeken, een oefenterrein voor de manier waarop we ons tot elkaar verhouden en onze wereld vormgeven.

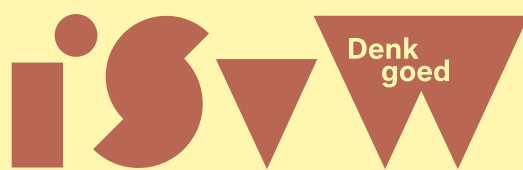
Betekenis vanuit spel

Dat Belpaeme spelen voornamelijk behandelt als onderdeel van het theaterspel, roept echter ook vragen op. Zo geeft hij aan dat spelen in álle gevallen ‘de ambigue vormgeving van de eigen aanwezigheid in relatie tot de blik van de ander’ is. Dit suggereert dat spelen altijd een sociaal element heeft, wat solitaire vormen van spelen zoals dagdromen, fantaseren, of simpelweg zelf iets creëren, aan de kant zet. Kan je de activiteit van het kind met het papieren vliegtuigje alleen spelen noemen als het kind dit doet met de blik van een ander op zich? Dat lijkt me niet. Het gebrek aan uitleg hierover is een gemiste kans, want wie na het lezen van dit boek voorzichtig op zoek wil naar meer spel in het eigen leven, zoekt dit waarschijnlijk liever niet gelijk binnen de intimiderende blik van een ander. De compactheid van het boek – met slechts rond de 70 pagina’s – dwingt Belpaeme helaas vaker tot beknoptheid, wat de lezer soms met meer vragen dan antwoorden achterlaat.

Wat me ook opvalt, is Belpaeme’s omgekeerde manier van verkennen. Zijn mozaïek van kleine stukjes theorieën voelt soms willekeurig en onsamenvattend – en af en toe zelfs tegenstrijdig – omdat de theorieën vanuit het niets aangehaald lijken te worden. Maar de aanhoudende lezer zal merken dat deze willekeurigheid

komt door een omgedraaide structuur. Belpaeme introduceert zijn onderwerpen steeds met een basistheorie, vaak van een bekende filosoof, die hij later vergelijkt met voorbeelden uit zijn eigen theaterlessen. De theateroefeningen lijken daarom in eerste instantie ondersteuning van de theorie, maar in werkelijkheid ondersteunt de theorie de fenomenen uit de theaterlessen. Zo introduceert Belpaeme bijvoorbeeld het gevoel van kortsluiting dat zijn leerlingen op het podium ervaren, als een praktijkvoorbeeld van allerlei theorieën over onbalans, abstractie en ‘ontzekeran’. Bij het lezen van deze theorieën dacht ik vaak: waar leidt dit naartoe? Achteraf blijkt dat de kortsluiting zelf de start is van dit onderzoek, en dat de theorieën zijn uitgekozen om dit uit te leggen. De expertise van Belpaeme ligt voornamelijk in zijn ervaring met het theaterspel en het lesgeven aan theaterspelers. Daarom bestond de ervaring van de kortsluiting voor Belpaeme vermoedelijk al vóórdat hij het onderzoek in is gedoken. Dit lijkt een klein verschil, maar omdat het boekje begint met de theorieën, vraagt het regelmatig wat geduld bij het begrijpen waar een argument heen gaat.

Gelukkig loont dit boekje het geduld wel. Wie het vroegtijdig weglegt, verward door de manier van verkenning, mist een van Belpaeme’s belangrijkste argumenten. Spelen, zo stelt Belpaeme, ontstaat uit het niets, uit een lege ruimte waarin betekenis gecreëerd kan worden. ‘Stel je voor dat alles iets is. Wat blijft er dan nog te creëren?’ vraagt hij in zijn lessen. Bij het schrijven van dit boek gebruikt hij een vergelijkbare methode, door de betekenis eerst te ontdekken in de praktijk, en deze daarna verder te verkennen met bestaande theorieën. *De speelse mens* lijkt daarom niet alleen over spelen te gaan, maar het lijkt ook de werking van spelen te reflecteren. Het kan onwennig voelen om deze speelse houding te omarmen, vooral in een tijd waarin productiviteit vaak zwaarder weegt dan verbeelding. Toch is dit volgens Belpaeme precies wat we nodig hebben: een herwaardering van het spel als bron van vrijheid, creativiteit en verbinding. Spelen herinnert ons eraan dat we altijd meer zijn dan de rollen die we spelen. Misschien is dat wel de grootste waarde van spel: dat het ons herinnert aan de mogelijkheden van het mens-zijn. ●



Summerschools

7-11 juli
Het liberalisme is dood
 Clinton Peter Verdonschot

7-11 juli
Vrijheid en inspiratie
 Rogier Huffnagel

9-13 juli
Persoonlijkheid als product.
De vermarkting van sociale
erkenning. Tim Christiaens

14-18 juli
Entartete Kunst – Entartete
Musik Josée Claassen en
Albert van der Schoot



14-18 juli
Talen van de toekomst
 Renate Schepen

16-20 juli
Feministische filosofie
 Lotte Spreeuwenberg

21-25 juli
Geofilosofie. Denken over
de aarde. Eric Brinkmann

21-25 juli
Het gevaar van filosofie
 Tivadar Vervoort en
 o.a. Henk Oosterling

28 juli – 1 augustus
Meer dan mooie woorden
 Jabik Veenbaas

28 juli – 1 augustus
Diercognitie Maarten Reesink
en Leonie Cornips

30 juli – 3 augustus
Michel Foucault
 Valerie Granberg

4-8 augustus
Jacques Derrida
 Dirk De Schutter

4-8 augustus
Filosofie en levenskunst.
De spelende mens. Dries Boele

6-10 augustus
Het ongehoorde woord. Mystieke
filosofie en literaire verbeelding
 Michel Dijkstra en Rico Sneller

13-17 augustus
Socratisch gesprek Sandra Aerts
en Gideon Hakker

11-15 augustus
Spinoza's Ethica
 Maarten van Buuren

13-17 augustus
Denkend schrijven, schrijvend
denken Marlene van Niekerk en
Jannah Loontjens



18-22 augustus
Je moet je leven veranderen.
Een kennismaking met
Peter Sloterdijk. Jan Flameling

8-22 augustus
Albert Camus Roel Meijvis

20-24 augustus
Hannah Arendt
 Marthe Kerkwijk

25-29 augustus
Filosofie van nu
 Anne-Mathije Bogerd

25-29 augustus
Vrijheid en inspiratie
 Rogier Huffnagel

27 augustus – 1 september
Ecosofie Henk Oosterling



Bekijk ons volledige zomerprogramma en meld je aan!

INTERNATIONALE SCHOOL VOOR WIJSBEGEERTE | Dodeweg 8, 3832 RD Leusden | 033 - 465 07 00 | info@isvw.nl | www.isvw.nl

De nieuwe Jonge Denkers

In hoeverre is een zorgeloos leven wenselijk? Over die vraag schreven filosofieleerlingen uit het voortgezet onderwijs in heel Nederland vorig jaar een filosofische column. Een jury, bestaande uit Maike van de Pavoordt (ex-Jonge Denker), Marthe Kerkwijk (ISVW), Thomas Velvis (*Filosofie Magazine*) en Wietske Muller (VFVO), wees vervolgens zeven nieuwe Jonge Denkers aan die zich in 2025 mogen mengen in het publieke debat.

Op de volgende pagina's lees je de winnende essays van Dominick Thiese, Max van den Berg, Floor Groenen, Jonathan Thomaes, Omar Chamnaoui, Mees de Jong en Jonas Meinderts.

Dominick Thiese

Onrust in rust

Foto: Noes Petiet



'Hij zal alle tranen uit hun ogen wissen. Er zal geen dood meer zijn, geen rouw, geen jammerklacht, geen pijn, want wat er eerst was is voorbij.' (Openbaring 21:4)

Dat is het motto waarmee ik leef. Een hoopvolle gedachte aan een hiernamaals vol met vreugde, geluk en blijdschap, een echte zorgeloze plek. Deze zinnen dempen het stemmetje in mijn hoofd dat mij zorgen geeft, en brengen me naar een zorgeloze plek achterin mijn bewustzijn. Tenminste, totdat ik de kwade wereld van zorgen weer induik. Maar is die wereld vol zorgen nou echt zo kwaad? Wat zijn zorgen? Hoe moet men omgaan met zorgen? Wat is de rol van God in de schepping van zorgen? Mijn opvatting is dat zorgen een verholde zegen is, die essentieel is voor karaktervorming voor de mens en dat deze zorgen met een onbewogen houding aangepakt moeten worden. Allereerst wil ik ingaan op wat zorgen zijn. Zorgen worden gedefinieerd als 1) wat je doet voor iets of iemand die

hulp of aandacht nodig heeft en 2) het gevoel dat er iets onaangenaams zal gebeuren. Ik denk echter dat zorg een substantie is die zich in allerlei vormen kan opdoen. Denk bijvoorbeeld aan de overstekende oma, het bijbaantje in de supermarkt en de klimaatcrisis. Zorgen kunnen van alles zijn, jouw verbeelding is het medium. Zorgen bestaan dus alleen in jouw gedachten; het is een verzonnen idee dat we onszelf voorhouden om betekenis te geven aan ons dagelijkse leven. Dit betekent echter niet dat het nep is of dat we het moeten negeren. Het is ons natuurlijke beschermingsmechanisme dat ons helpt om onszelf te verbeteren.

Bij een wereld zonder zorgen moest ik al snel denken aan een ondoordringbare bubbel van vreugde die afgesloten is van de buitenwereld. In de sciencefictionroman *Brave New World* is sprake van zo'n bubbel. In deze roman wordt er gebruikgemaakt van een verdovend middel, zodat iedereen denkt dat ze in een perfecte wereld zonder zorg leven: 'The world's stable now. People are happy; they get what they want, and they never want what they can't get.' Maar is het zo dat mensen in een zorgeloze wereld nooit zullen strijden om wat zij 'niet kunnen hebben'? Nou, als iemand geen zorgen heeft, hoeft diegene niet na te denken over de toekomst of het verleden maar leeft die in het nu. In



deze constante staat van euforie kan hij zichzelf niet vormgeven, er is geen reden voor, want alles is oké. Hij is oké. Het mens in de bubbel ontvangt geen zorgen van anderen, waarmee hij zichzelf effectief afschermt van de rest van de wereld. Daarnaast ontvangt hij geen zorgen vanuit zichzelf, zelfzorg is daartoe ook uitgeschakeld. Hieruit is al snel de conclusie te trekken dat iemand in de bubbel simpel gezegd niet kan overleven zonder zorgen, want het centrale principe van overleving is adaptatie, het vermogen om jezelf steeds opnieuw vorm te geven wanneer dat van belang is. De persoon in de bubbel kan dat niet.

Volgens de stoïcijn Seneca is er niemand ongelukkiger dan een mens die nooit zorgen ervaart. Hij gelooft dat wij tegenslagen moeten zien als omstandigheden waar wij van kunnen profiteren, als een soort training die ons sterker maakt. Een generaal stuurt alleen zijn beste soldaten naar een lastige strijd. Mensen die zorgen ervaren en zich staande houden, hebben dan ook een deugdzaam karakter. Maar hoe zit dat met mensen die exact het tegenovergestelde ervaren, een overvloed aan geluk? Deze mensen leiden juist het ongelukkige leven. Een leven met zorgen is een mogelijkheid om

jezelf te verbeteren, en als iemand deze kansen niet voldoende krijgt, zal hij nooit deugden ontwikkelen. De meesten van ons in de westerse wereld zien onszelf waarschijnlijk als bevoorrechte burgers met meer geluk dan tegenslag. Ik ben hier ook een van. Na de geboorte bevinden we ons in een land waar zo goed als alles voor ons is geregeld: een dak boven onze hoofden, eten op onze borden en kleding die ons warm houdt. Als zorgen onze karakters verbeteren, wat moeten wij dan doen? Moeten wij ons geluk weggooien onder het mom van onze ontwikkeling?

Nee, ik vind dat men geen zorgen moet opzoeken maar zich constant moet voortbewegen in een toestand van vreugde. Hoewel het waar is dat zorgen je een hoop handige vaardigheden kunnen bijbrengen, is het beter om te leren hoe je het best om kan gaan met zorgen. De stoïcijnen geloven in premeditatie van toekomstige zorgen. Seneca pleit voor een houding waarbij mensen constant reflecteren op mogelijke gebeurtenissen, ook al zijn deze soms erg ernstig en onvoorspelbaar. Denk bijvoorbeeld aan de dood van een familiegeenoot, gezondheidsproblemen, financiële tegenslagen of misverstanden. Naar mijn mening is het inderdaad gunstig om deze omstandigheden in gedachten te houden maar ook onrealistisch en overweldigend. Deze doemscenario's kunnen negatief uitpakken voor mensen die gevoelig zijn voor angst. Zij zullen constant piekeren over scenario's die misschien nooit plaats zullen vinden, of denken te ernstig over scenario's die in de werkelijkheid niet zo dreigend zijn. Om een toestand van rust en vreugde te bewaren moeten deze scenario's soms gedempt worden.

God speelt ook een rol in het hebben van zorgen. Ik, als christen, ervaar dit maar al te goed. De vraag: 'Als God zo van ons houdt, hoezo neemt Hij dan niet al de zorgen uit de wereld?' krijg ik erg vaak te horen. Hoewel ik niet voor God kan spreken, geloof ik wel dat God zorgen biedt aan de mensheid als middel voor karaktervorming. Als drijfveer om steeds een beter mens te worden. Ik ben iemand die, zoals Seneca gelooft, zijn zorgen ziet als training in plaats van last. Een voordeel van religie is echter dat je er niet helemaal alleen voor staat. Je kan die overweldigende, chaotische zorgen even loslaten en vrede ervaren. Daarnaast geeft geloof ons een bestemming en hoop voor een beter leven aan het einde van de rit. *Memento Mori*, je berusten in de dood, is hierbij van groot belang. Deze gedachte kan ons helpen om beter na te denken over hoe we met onze zorgen omgaan, wetende dat onze tijd op aarde een limiet heeft. Het stoïcijnse idee *amor fati*, liefde voor het lot, sluit nauw aan bij deze gedachte. Dit idee stelt dat het accepteren van het leven in zijn totaliteit, ondanks haar uitdagingen, leidt tot innerlijke rust. Hoewel dit een mooie gedachte is, laat het het leven na de dood buiten beschouwing. Moeten we ons daar geen zorgen over maken?

Christenen geloven in een zorgeloos paradijs na de dood, in harmonie met God. Nu dat zorgen ons juist het vermogen geeft tot ontwikkeling, klinkt zo'n paradijs al niet zo perfect. Je zou kunnen stellen dat men totaal stopt met groeien wanneer hij de hemel bereikt. Hij zal zich nu daadwerkelijk bevinden in de bubbel. Invloedrijke theologen zoals C.S. Lewis hebben hier ideeën over ontwikkeld. Hij beschrijft in zijn boeken de hemel meer als een plek van constante vernieuwing, ontdekking en een dynamische relatie met God, waarin mensen hun ware potentie kunnen vinden. We kunnen ons dus afvragen of er daar een ander soort zorg bestaat. Een zorg waardoor deze mensen niet versuffen maar juist versterken.

Hoewel zorgen vaak als iets negatiefs wordt gezien, zijn ze onlosmakelijk verbonden met het menselijk bestaan en vervullen ze een belangrijke rol in onze ontwikkeling. Een wereld zonder zorgen lijkt op het eerste gezicht aantrekkelijk, maar zou ons beroven van diepgang en groei. Het stoïcisme benadrukt het belang van zorgen als oefening die een deugdzaam karakter opbouwt. Daarnaast speelt God een grote rol in het hebben van zorgen. God geeft ons zorgen als bron van karaktervorming en doelgerichtheid. Religie veroorzaakt vaak ook zorgen over het hiernamaals. Hoewel het leven na de dood in het christendom vaak wordt voorgesteld als een zorgeloze plek, hoeft dat niet zo te zijn; het kan juist een plek zijn van betekenisvolle zorgen.

Voor nu blijven zorgen in ons dagelijks leven bestaan als schaduwsporen, altijd aanwezig in de hoek van ons bewustzijn. Bij mij kan dit vaak leiden tot stress en nerveusheid. Net zoals Seneca suggereert, probeer ik ze wel aan te pakken als oefening, om mezelf te verbeteren. Reflectie op mezelf, mijn acties en motieven is bij mij essentieel voor het verwerken van zorgen. Uiteindelijk is de keuze aan jou: hoe reageer jij? Wat doe jij in de storm van zorgen? ●

Max van den Berg



Geruststellende gedachte

Ik zal nooit zorgeloos zijn. Het is simpelweg onmogelijk. Het lijkt mij geweldig om me nergens meer druk over te hoeven maken. En ik ben zeker niet de enige die er zo over denkt. Maar jammer genoeg zal ik die droom nooit waarmaken.

Het valt op dat velen zich liever presenteren als zorgeloos dan als gestrest. Dit is duidelijk te zien op sociale media, waar het streven naar perfectie op het gebied van uiterlijk, welvaart en levensstijl volop wordt gedeeld. De foto's van je droomvakantie op Instagram, filters voor gezichten, video's van lachende mensen en misschien wel het belangrijkste: het geweldige eten van de afgelopen week, om maar een paar voorbeelden te noemen. Een soort bubbel van perfectie waarin er geen zorgen (meer) zijn.

Maar waarom wordt dit liever gedeeld dan foto's waarin mensen wel hun persoonlijke zorgen laten zien? Waarom zijn er zo weinig video's te vinden van mensen die níet lachen? Je zou denken dat er genoeg redenen zijn om je ergens druk over te maken of boos te zijn. Denk aan urgente en actuele problemen als de klimaatcrisis, de oorlogen in Oekraïne en Israël en het grote tekort aan (studenten)woningen. Maar er zijn ook kleinschaligere problemen die voor veel mensen meer invloed hebben in hun leven. Een sterfgeval in je familie, de scheiding

van je ouders, een ongelukkig liefdesleven of een spontane deuk in een langdurige vriendschap. Het aantal blijde en zorgeloze posts komt niet overeen met het aantal waarschijnlijke zorgen en tegenslagen.

Blijkbaar hebben een zorgeloos leven en succesverhalen toch meer aantrekkingskracht dan depressie en mislukkingen. De meest logische verklaring hiervoor lijkt mij dat een zorgeloos leven betekent dat alle huidige zorgen opgelost zijn. En dat betekent dan weer dat je bereikt hebt wat je wil bereiken. Men wil doelen halen en succesvol zijn. Kortom: men wil zorgeloos zijn.

Helaas is dat onmogelijk. Zorgen maken is namelijk een essentieel onderdeel van leven. Zorgen maken staat gelijk aan denken. Zoals Descartes eeuwen geleden al bedacht had: *cogito ergo sum* (ik denk dus ik ben). Of wanneer je het vragen stellen belangrijker vindt: *dubito ergo sum* (ik twijfel dus ik ben). Dat betekent dat volgens de logica valt te stellen: *non dubito ergo non sum*.

Dan kan je je misschien afvragen wat de denkstap tussen zorgen maken en twijfelen is. Het antwoord daarop is eigenlijk vrij eenvoudig. Twijfelen is nodig voor het maken van afwegingen. Wanneer afwegingen gemaakt worden, is dat de verwerking van input - zelfs als dit onbewust is en we dus niet doorhebben dat dit

gebeurt. Als je gelooft in dingen die de wetenschap (nog) niet kan bewijzen, dan zal dit misschien een stap te ver zijn. Maar als fysicist (iemand die van mening is dat alleen materie en natuurwetten bestaan) vind ik dit de meest logische benadering. Het brein verwerkt door middel van een uitgebreide *pros and cons* list. In werkelijkheid bestaat die lijst uit verschillende positieve of negatieve effecten van stoffen of signalen. De negatieve gevolgen worden afgewogen tegen de positieve gevolgen. Er wordt dus nagedacht over de negatieve consequenties van gemaakte keuzes. En zo komen we bij zorgen terecht. Want zijn zorgen niet gedachten over dingen die fout gaan of kunnen gaan? Ik ga mijn deadlines niet halen. Ik word misselijk op de boot. Mijn kinderen durven niet te vliegen. Is het nog te verantwoord om te vliegen? Kan ik die hele vakantie überhaupt betalen? Dit zijn allemaal *cons* in een afweging. Het zijn allemaal zorgen.

Maar mis je hier niet de emotie die vaak met zorgen gepaard gaat? Als we aan zorgen denken, dan is dat toch vaak iets dat je wakker houdt. Maar zorgen hoeven niet per se die emotionele lading te hebben. Bij sommige zorgen voel je meer emotie dan bij anderen. Het niet kunnen betalen van de huur heeft een andere lading dan zorgen maken over het weer van morgen. Maar het zijn beide toch echt zorgen. Er is dus een graduëel verschil in de mate van emotionele lading. Dat betekent dat er zorgen kunnen zijn met nul emotionele lading. We herkennen ze misschien niet als zorgen, omdat ze geen problemen of dilemma's opleveren, maar we hebben ze wel nodig om te functioneren in het dagelijks leven. Heb ik gegeten? Heb ik gedronken? Sta ik stabiel? Ben ik gezond? Dit zijn eigenlijk de meest basale zorgen die er zijn. En gelukkig maar. Het feit dat we er niet bij stil staan of er geen emotie aan verbinden betekent niet dat het geen zorgen zijn.

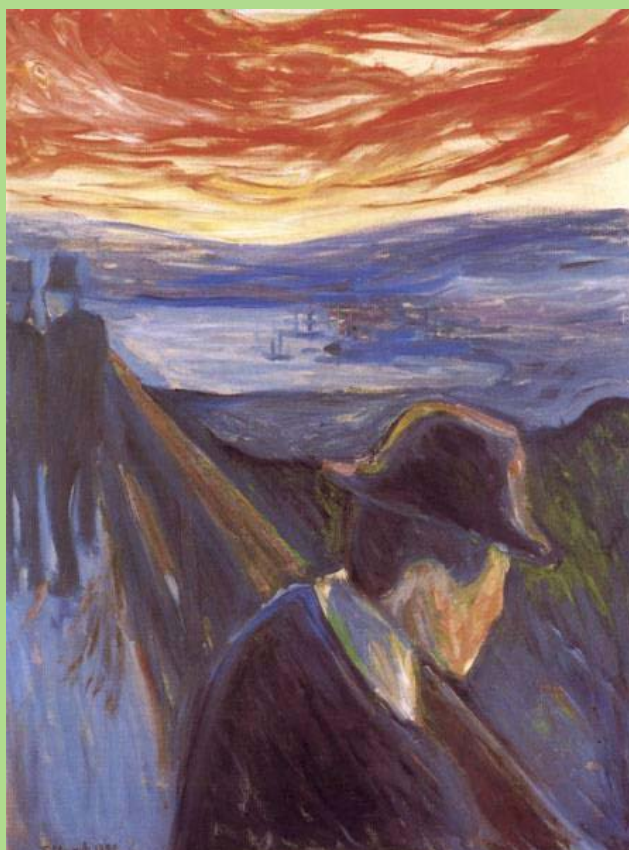
Afwegingen maken betekent dus zorgen hebben. Is het mogelijk om te 'zijn' zonder het maken van afwegingen? Wat mij betreft niet. Als je geen afwegingen meer maakt, kan dat twee redenen hebben: er is geen input meer om te verwerken of het verwerken van de input kan niet meer.

De eerste houdt in dat er niks is om te verwerken, of dit nou een zintuiglijke prikkel of een gedachte is maakt

niet uit. Beide vormen van het ontbreken van input impliceren dat je dood bent. Want geen zintuiglijke prikkels betekent geen waarneming. De werkelijkheid niet waarnemen betekent geen onderdeel van de werkelijkheid zijn. En gedachten zijn er zolang het brein werkt. Voor zover ik weet ben je dood als je brein niet meer werkt.

De tweede reden is dat er wel input is, maar dat je die niet verwerkt. Het verwerken gebeurt namelijk in je hersenen. En nogmaals, wanneer je brein niet meer werkt, ben je (hersen-)dood. Wanneer beide oorzaken spelen, heb je helemaal pech. Er zijn natuurlijk best wat mensen die de dood niet als het einde van het 'zijn' beschouwen. Maar als atheïst kan ik daar niet in mee gaan.

Leven kan niet zonder afwegingen maken. En voor die afwegingen zijn zorgen nodig. Leven bestaat dus niet zonder zorgen. Die conclusie heeft een interessant gevolg. Dat is dat, aangezien zorgen noodzakelijk zijn om te leven, de behoefte om geen zorgen te hebben het leven direct ondermijnt. Het is dus in wezen een suïcidale gedachte. Persoonlijk vind ik dit - al is het hele argument enorm fysicistisch - een prachtige, spirituele constatering. Juist dat wat zo veel mensen als het einddoel van leven zien, of zelfs als het perfecte leven beschouwen, is alleen haalbaar in de dood. Hoe pijnlijk of deprimerend dit misschien klinkt, het betekent wel dat iedereen dit 'einddoel' bij hun laatste einde zal bereiken. ●



Floor Groenen

De drang om gelukkig te zijn maakt ons ongelukkig



Er zijn van die dagen waarop ik mezelf een leven zonder zorgen voorstel. Geen wekker die me uit een diepe slaap rukt, maar gewoon de zon die door de gordijnen schijnt en het geluid van vogels dat me zachtjes wakker maakt. Alles is rustig, er zijn geen afspraken om me druk over te maken of to-dolijstjes die mij in mijn gedachten achtervolgen. Voor mij is dit de ideale dag. Zo kan ik echt gelukkig zijn, toch? Maar is dit wel realistisch? Is een zorgeloos leven werkelijk wenselijk? Zijn het niet juist de zorgen die ons vormen tot de persoon die we nu zijn?

Wanneer ik mijn telefoon pak en door Instagram scrol, zie ik vaak perfectie. Het lijkt wel alsof iedereen daar zorgeloos door het leven gaat: mensen met blije gezichten, schaterlachende vrienden, perfecte lichamen en stralende vakantiefoto's. De druk om ook te voldoen aan deze beelden is vaak overweldigend en voelt daarom als het ultieme doel. Het overspoelt me, gedachte na gedachte, die langzaam een emmer doen vullen. Ergens weet ik wel beter: wat ik niet zie op die foto's zijn de zorgen die onder het oppervlak schuilgaan, ook zij maken zich over van alles zorgen. Toch wil ik het getoonde ideaal ook bereiken, want dan pas kan ik gelukkig zijn.

Eigenlijk is het een vreemde paradox: de drang om gelukkig en zorgeloos te zijn, kan ons juist ongelukkig maken. Zorgeloosheid wordt ons verkocht als het hoogste goed, maar de druk om dit ideaal te bereiken, maakt ons alleen maar meer gestrest. Het is alsof we gevangen zitten in een cirkel, hoe harder we proberen om die zorgeloosheid te bereiken, hoe verder we ervan verwijderd raken.

Om weer terug te komen op de druk die sociale media op ons legt: we willen allemaal dat perfecte plaatje laten zien, maar in de realiteit ziet ons leven er heel anders uit. En toch blijven we proberen. We zetten filters over onze foto's, passen de belichting aan en verwijderen soms zelfs onzekerheden uit deze plaatjes. We doen er alles aan om te voldoen aan een beeld dat eigenlijk niet echt is en ondertussen verliezen we steeds een beetje van onszelf.



Toch is een leven zonder zorgen niet realistisch. Als we geen zorgen meer zouden hebben, hoe zouden we dan ooit echt iets kunnen waarderen? Neem bijvoorbeeld de keren dat er iets misgaat, het verliezen van een baan of het uitgaan van een relatie. Het zijn geen dingen die we zelf zouden uitkiezen, maar juist in dit soort moment groeien we als persoon. Het vormt onze persoonlijkheid en we leren erdoor wat we belangrijk vinden in het leven en welke dingen we moeten appreciëren. Zonder deze tegenslagen blijven we hangen in iets comfortabels, dat ons niet uitdaagt en wat resulteert in een leeg bestaan.

Misschien moeten we stoppen met het nastreven van een volledig zorgeloos leven. In plaats daarvan zouden we ons kunnen richten op iets anders: balans. Een beetje zorgeloosheid is fijn, maar onze zorgen en verantwoordelijkheden horen er ook bij. Ze geven ons richting, ze laten ons zien wat echt belangrijk is. Het zijn die zorgen die ons uiteindelijk in staat stellen om te groeien en een betekenisvol leven te leiden.

Het lijkt me een bevrijdend idee om onze zorgen niet langer als iets negatiefs te zien, maar als iets dat ons kan helpen. Natuurlijk hoeven we niet alles te omarmen wat ons zorgen baart, maar we kunnen wel leren om die momenten te gebruiken als een kans voor groei. Misschien is dat wel de sleutel. Niet het streven naar een zorgeloos leven, maar het vinden van een manier om met onze zorgen om te gaan zonder dat ze ons overheersen.

Is een volledig zorgeloos leven wenselijk? Hoewel het me in eerste instantie aansprak, lijkt het me nu maar een saai bestaan. De uitdagingen die op ons pad komen, maken ons juist menselijk. Ze helpen ons om betekenis te vinden en te waarderen wat we hebben. Dus de volgende keer dat ik op Instagram scroll en de perfecte plaatjes voorbij zie komen, waardeer ik mijn zorgen en de mogelijkheid om überhaupt iets te voelen. Ik verheug me op de dagen dat de zonnestralen en vogelgeluiden mij doen ontwaken, maar ben er zeker ook content mee dat dit wordt afgewisseld met het irritante geluid van mijn wekker. ●

Jonathan Thomaes



‘Moet jij niet eens aan je huiswerk?’
 ‘Pap, het komt allemaal wel goed. Ik zet straks dat Nederlands verslag wel even in ChatGPT.’

‘Daar leer je helemaal niets van.’

‘Wel lekker rustig op die manier.’

‘Ach jongen, je kan toch niet gelukkig zijn als je je hele leven maar aan het gamen bent’.

‘Ik geniet nu toch aardig van mijn leven.’

‘Toch kan je niet echt gelukkig zijn als je het nooit moeilijk hebt gehad.’

‘De hedonisten streven naar genot en zijn gelukkig als zij dat genot bereiken.’

‘Het hedonisme is te kortzichtig. Nietzsche kijkt meer naar de toekomst, hij beweert dat geluk het gevoel is dat je krachtiger wordt. Dat word je door moeilijke omstandigheden te overwinnen.’

‘Kan iemand zonder lastige momenten dan helemaal niet gelukkig zijn?’

‘Dat denk ik inderdaad. Een grafiek zonder dalen kent geen pieken.’

‘Kan mijn grafiek zonder dalen niet hoger liggen dan de pieken van jouw grafiek?’

‘De pieken van mijn grafiek hebben de potentie hoger te stijgen dan jouw hedonistische lijn. Een zorgeloos leven lijkt misschien prettiger in het moment, maar op den duur zal het monotoon voelen, zal je niets leren. Over

het leven noch over jezelf. Je zal ondervinden dat je je leven juist moeilijk maakt door te streven naar gemak.’

Met de komst van nieuwe technologie staat de mens meer dan ooit voor een erg lastige keuze. Moeten wij onszelf onderwerpen aan het gemak dat de wereld te bieden heeft? Voor veel tieners klonk de komst van ChatGPT als een droom die uitkwam. Nooit meer zelf verslagen schrijven en beknopte samenvattingen van complexe artikelen in een mum van tijd op je scherm hebben, klonk voor hen bijna te goed om waar te zijn. Ik denk dat het inderdaad te goed is om waar te zijn. Je moet je zorgen niet uit handen geven. Het zorgen voor jezelf en anderen behoort juist tot de kern van ons bestaan.

Het is belangrijk om te beseffen dat de ontwikkeling van technologie niet de oorzaak is voor het uit handen laten nemen van onze zorgen. Dit wordt al veel langer gedaan. De rijken in de middeleeuwen hadden bijvoorbeeld mensen in dienst om hun huis te onderhouden. Dit is slechts één van talloze voorbeelden. Wel heeft de ontwikkeling van technologie het voor de mens veel makkelijker gemaakt hun zorgen uit handen te laten nemen.



Neem nou de jongen uit de dialoog hierboven. Hij heeft zichzelf al helemaal overgegeven aan het gemak van moderne technologie. En met hem nog talloze anderen. Toch denk ik dat zij het op den duur niet zo makkelijk zullen krijgen. Als mensen hun zorgen uit handen geven, krijgen zij het gevoel dat zij veel makkelijker kunnen genieten van hun leven. Dat genot is er echter alleen op het moment zelf. Het is kunstmatig geluk. Een illusie.

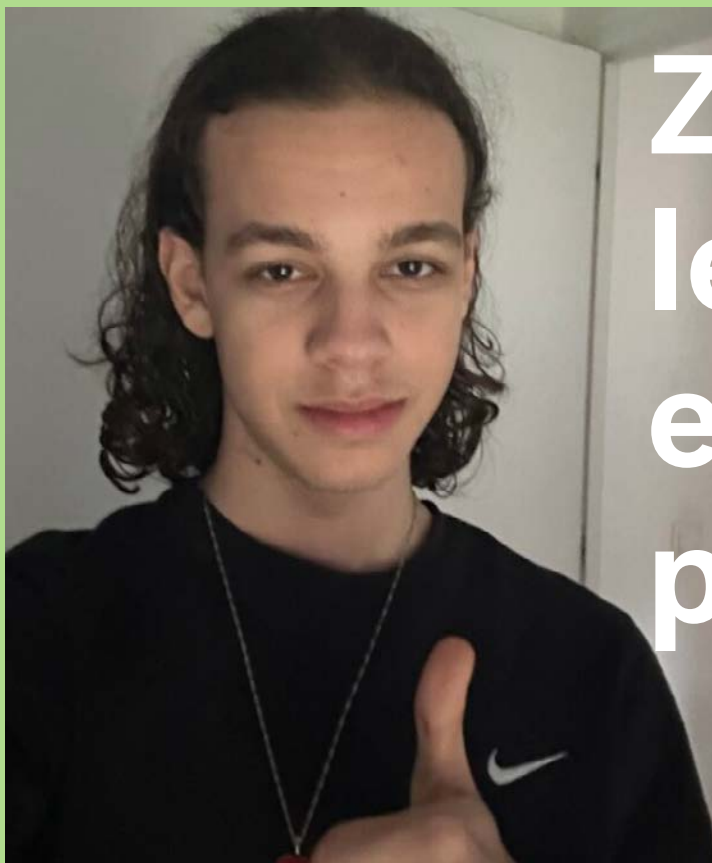
In de dialoog schetst de vader een beeld van hoe een zorgeloos leven nooit een werkelijk gelukkig leven kan worden. Een leven waar gevoelens van voldoening, vreugde en puurheid de hoofdrollen vertolken. Het beeld van de vader komt overeen met mijn visie. Ik denk dat een individu gelukkiger wordt als persoon door ook de moeilijke kanten van het leven te ervaren. Van die momenten kan een individu veel leren. Essentieel voor dat leren is dat de persoon diens zorgen niet aan de kant schuift of bij anderen neerlegt. Het individu moet die momenten gebruiken om te groeien. Alleen als dit succesvol gedaan wordt, is de mens vervuld van oprecht geluk en bereikt de mens een toestand van *eudaimonia*.

Aristoteles stelt dat *eudaimonia* het einddoel van de mens vertegenwoordigt. In tegenstelling tot *eudaimonia* is het andere soort geluk een kunstmatig geluk, ofwel kortstondig genot, erg vluchtig. Dit leidt tot een constante zoektocht naar nieuwe vormen van genot.

Er moet na lastige fases echter wel worden opgepast. Het individu moet diens zorgen niet groter maken dan zij werkelijk zijn. Zo stelt de Romeinse keizer Marcus Aurelius: 'Een wijze man accepteert pijn, verdraagt het, maar maakt het niet groter.' Dit wordt tegenwoordig veel gedaan. Veel mensen, met name tieners, maken zich erg zorgen over wat anderen van hen denken. Veel meer dan noodzakelijk is. Er komen allerlei doemscenario's in ze op waardoor zij hun zorgen nog veel groter maken. Om van de lastige fases te leren moet het individu dichtbij zichzelf blijven en niet afdwalen van de realiteit. De mens moet leren om te gaan met diens ware zorgen en niet met vervormde of overdreven vormen daarvan. Als dat wel gebeurt liegt het individu tegen zichzelf. Dit kan doorslaan tot een punt waarbij hij de waarheid niet van de schijn en leugens in zichzelf kan onderscheiden. De grafiek van de vader heeft dus de potentie hoger te stijgen dan die van de zoon, maar ook het risico zover te dalen dat de weg omhoog niet meer te vinden is.

Al met al heeft een zorgeloos leven de schijn van een werkelijk gelukkig leven. Een fijn leven waar jij kan doen wat jij wil. Toch is dit niet meer dan een illusie. Als de mens diens zorgen omarmt en er goed mee omgaat, kunnen zorgen uitgroeien tot de sterkste vorm van geluk. Een vorm van geluk die alle vormen van het kunstmatige geluk verslaat. Een vorm van geluk inherent aan de individuen die de dalen hebben doorstaan en voorbij de lijn van de hedonisten zijn gestegen. ●

Omar Chamnaoui



Zorgeloos leven is een wit privilege

Er spelen op dit moment, 10 september 2024, humanitaire crises in Congo, Soedan, Afghanistan, Somalië, Jemen, Syrië, Oekraïne, Burkina Faso, Kameroen, Tibet, Gaza, Niger, Ethiopië, Venezuela, Haïti, Mali, Myanmar en de Centraal Afrikaanse Republiek. Veel van de mensen die dit lezen zullen hooguit over drie van deze situaties hebben gehoord. Hoe komt dit?

We houden ons als mensen vooral bezig met onze persoonlijke vrede, wat daarbuiten gebeurt is voor ons niet heel belangrijk. Sterker nog, we willen dat er niemand binnenkomt die ons mogelijk kan storen. We steken met z'n allen grote middelvingers op naar de buitenwereld met ons huidige migratie- en klimaatbeleid. Dit past perfect bij het streven naar een zorgeloos leven. Alleen vraag ik mij af: is dit zorgeloze leven wel wenselijk als wij anderen daardoor laten lijden? Maken wij het misschien onmogelijk voor deze anderen om dit zorgeloos leven te bereiken?

Uitbuiting

Als we kijken naar hoe wenselijk een zorgeloos leven zou zijn, mogen we niet negeren wat voor effect dit leven kan hebben op anderen. Ik denk dat er geen betere manier is om dit te onderzoeken dan door te kijken naar de zorgen die we in het verleden hadden en hoe we hier van af zijn gekomen. Zo kunnen we voorspellen hoe het eruit gaat zien als we meer zorgen gaan verwijderen in de toekomst en kunnen we goed weten of een zorgeloos leven onrechtvaardig is en daardoor ook onwenselijk.

Wat je dan ziet is dat onze vroegere zorgen helemaal niet verwijderd zijn, maar verplaatst. We hebben geen slechte werkomstandigheden vanuit fabrieksarbeid meer omdat we dit werk naar derde wereldlanden hebben verplaatst. We hoeven ons geen zorgen te maken over voedsel omdat we andere landen laten verhongeren. We hebben zoveel vrije tijd vanwege de welvaart die we verkregen uit het koloniale verleden.

Zelfs tegenwoordig zijn we met dit soort acties bezig: om de klimaatcrisis op te lossen bijvoorbeeld, zijn we kobalt aan het halen via slavenarbeid in Congo, om onze elektrische auto's batterijen te geven. Als in het verleden en heden onze zorgen werden opgelost door ze in derdewereldlanden te dumpen, kunnen we toch niet beweren dat het in de toekomst anders gaat zijn?

Misschien denk je dan: ‘Dit is toch de schuld van die landen zelf.’ Deze uitspraak zou echter flink tekort schieten. Je kunt misschien bewijzen dat het de schuld is van de bewoners van deze landen honderden jaren geleden, maar het kan zeker niet de schuld zijn van de mensen die daar nu geboren worden. Deze mensen hebben helemaal niet voor hun positie gekozen. Sterker nog, jij hebt zelf ook niet gekozen om geboren te worden in jouw positie. Waarom moet de ander dan gestraft worden en mag jij beloond worden?

Tot nu toe lijkt het niet alleen onwenselijk voor westerse landen om te streven naar een zorgeloos leven omdat we hiermee anderen veel pijn doen, het is ook nog eens onmogelijk voor niet-westerse landen om een zorgeloos leven te bereiken. Die landen missen namelijk de voordelen van uitbuiting waar westerse landen van aan het genieten zijn. Een kleine groep mensen in niet-westerse landen is hier een uitzondering op, hierover later meer. Een logische vervolgvraag is dan: kan een niet-westers persoon dit misschien bereiken als ze zich in een westers land bevinden?

De witte blik

Ik heb tot nu toe het volgende geconcludeerd: een zorgeloos leven is mogelijk, maar onwenselijk voor westerse landen, en onmogelijk voor niet-westerse mensen in niet-westerse landen. Wat ik nu ga onderzoeken is: is een zorgeloos leven mogelijk voor een niet-westers persoon die in een westers land woont? Zou dit dan misschien wel wenselijk zijn?

Het is dan logisch om te beginnen met duidelijk maken dat een etnische minderheid in een wit land voorname-lijk omringd is door witte mensen, zeker als zij economisch zorgeloos wil leven. Daarom voelt het voor een etnische minderheid alsof zij anders bekeken wordt door witte mensen vanwege haar etniciteit. Als je ooit op vakantie bent geweest in het buitenland kun je dit misschien herkennen. De filosoof Frantz Fanon noemt dit fenomeen: ‘de witte blik’, maar wat houdt dit in?

Fanon zegt dat wanneer een wit persoon iets fout doet, de schuld dan vooral bij individuele zaken wordt gelegd (opvoeding, psychische problemen etc). Wanneer iemand uit een minderheidsgroep echter iets fout doet, wordt de schuld bij de hele groep gelegd. Om een voorbeeld te geven: na 9/11 was er een gigantische toename van haatmisdaden tegen moslims. Zelfs in nu wordt de uitspraak ‘Allahu Akbar’ nog steeds geassocieerd met terrorisme. Moslims worden dus gestraft voor iets dat zij niet eens zelf gedaan hebben.

Trouwens, voor wie wil zeggen: ‘Dit is niet waar, er wordt hier helemaal niet gediscrimineerd’, benadrukt Fanon dat het niet gaat om dat er in witte landen perse gediscrimineerd wordt, het gaat om hoe het leven van een etnische minderheid psychologisch fundamenteel anders is omdat zij anders bekeken wordt. Veel Arabieren durven bijvoorbeeld niet hun moedertaal te spreken in een vliegtuig uit angst dat ze dan weggestuurd worden omdat ze voor terroristen zouden worden aangezien, terwijl de VS sinds 2000 meer terroristische daden hebben gepleegd dan alle Midden-Oosterse landen samen. Ook al wordt je waarschijnlijk niet echt gearresteerd als je Arabisch spreekt, de psychologische angst die Arabieren voelen is volgens Fanon wel echt.

Een etnische minderheid in een wit land vertegenwoordigt dus in alles wat zij doet haar hele ‘ras’, waardoor zij constant bezig is zich zorgen te maken of zij niks verkeerd aan het doen is. Hoewel Fanon daar stopt, denk ik dat we nog niet klaar zijn. Ook als iemand uit een minderheidsgroep zelf niks fout doet, zal zij zich zorgen maken over anderen uit die groep die slecht gedrag vertonen, omdat zij nu ook door de misdadiger vertegenwoordigd wordt op een verkeerde manier. Dit zien we ook bij echte gebeurtenissen terug. Toen de moordpoging op Trump voor het eerst op het nieuws kwam zat elke minderheidsgroep angstig af te wachten voor de onthulling van de etniciteit van de schutter, omdat dat zou bepalen welke van hun groepen de sjaak gaat zijn. Dit zijn dingen waar witte mensen nooit bij stil hoeven te staan.



Hoewel ik dus concludeer dat het voor een niet-westerse persoon in een westers land onmogelijk is om zorgeloos te leven vanwege de witte blik, vraag je je misschien af: wat nou als het wel mogelijk is? Ik had immers verteld over een kleine groep niet-westerse mensen in niet-westerse landen waarvoor het misschien wel mogelijk is

Zelfs wanneer het mogelijk zou zijn, is dit voor niet-westerse mensen onwenselijk, omdat zij op een versterkte versie van het probleem van uitbuiting zullen vastlopen. Wanneer iemand vanuit de derde wereld verhuist naar een wit land om daar zorgeloos te leven, is zijn toekomstige zorgeloze leven dus alleen gebouwd dankzij het lijden van zijn eigen volk. Hij doet dus niet zomaar andere mensen pijn, hij doet zijn eigen mensen pijn, zijn broeders en zusters die in zijn thuisland verhongeren. Geen mens zou toch zo willen leven?

En nu?

In hoeverre is een zorgeloos leven wenselijk? De conclusie waar ik op ben gekomen, is als volgt: Voor westerse mensen is het wel mogelijk, maar niet wenselijk omdat ze dit behalen door anderen te laten lijden, externe effecten die je niet mag negeren. Voor niet-westerse mensen is het zowel niet mogelijk als niet wenselijk. Zij kunnen dit niet behalen vanwege het feit dat zij uitgebuit worden, zelfs als zij naar een westers land gaan, krijgen zij zorgen vanwege de witte blik. Zelfs als het voor niet-westerse mensen mogelijk zou zijn, is het onwenselijk omdat ze dan leven van de uitbuiting van hun eigen mensen.

Hoe gaan we dan verder? Het begint bij onszelf. Onze basisprincipes moeten veranderen. We moeten af van het idee dat wij de winnaars zijn en zij de verliezers. Integendeel, we moeten als mensheid helemaal klaar zijn met dit soort nulsomspellen gebaseerd op winnen en verliezen. Het spel dat wij moeten gaan spelen, moet er een zijn gebaseerd op langdurigheid en wederkeer. Een spel dat we voor eeuwig kunnen spelen. Een spel waar niemand wint totdat we allemaal winnen.

Dus kom in actie! Doe wat vrijwilligerswerk, doneer een paar euro's aan Unicef of beslis dat je geen kleding meer bestelt van Shein. In een wereld vol woorden, speeches en beloften moet je beseffen dat je daden het duidelijkst spreken. Misschien dat zorgen dan vanzelf wat lichter gaan wegen. ●

Mees de Jong



Zorgen en de zorg: onlosmakelijk verbonden en essentieel

We leven in een tijdperk waarin ons leven steeds eenvoudiger, efficiënter, of zelfs zorgelozer lijkt te worden, aan de hand van technologie of zogenaamde uitbesteding, waarbij men deze zorg uit handen laat nemen door een daarvoor bedoelde derde partij. We naderen daarmee een samenleving waarbij het dagelijks leven, gekenmerkt door lasten, druk en zorgen, schijnt te veranderen in een leven dat losgemaakt is van dat alles; een zorgeloos leven. Dit roept echter de vraag op: in hoeverre is een zorgeloos leven wenselijk? Wat betekent het om afstand te kunnen doen van deze zorg, om een zorgeloos leven te leiden? Daarnaast kent ons menselijk bestaan ook nog een ander begrip van zorg. Vanaf onze geboorte zijn we afhankelijk van de zorg van anderen – onze ouders, familieleden, oppassers, leraren – en deze zorg vormt uiteindelijk wie wij zijn. Het duurt niet lang voordat ook wij deze rol van zorg-besteding op ons nemen en zelf voor anderen beginnen te zorgen. Deze zorg oefent druk op ons uit en wordt vaak ervaren als een last. Maar hoe belangrijk is deze wisselwerking van zorgen voor elkaar? Wat is er zo erg aan het uit de handen laten nemen van deze zorg?

Ik wil het hier hebben over twee definities van zorgen: aan de ene kant het zorg verlenen aan de ander en aan de andere kant de zorgen die men ervaart in het dagelijks leven. Beiden zijn zij verbonden met het feit dat alles aangenamer, makkelijker en conventioneel lijkt

te worden, buiten onszelf kan worden geplaatst, niet meer onze verantwoordelijkheid hoeft te zijn of dat we de gevolgen ervan niet per definitie dienen te ervaren. Om binnen deze column deze twee niet door elkaar te halen zal ik een onderscheid maken tussen ‘de zorg’ en ‘zorgen/het lijden’ (of woorden die hiermee worden geassocieerd).

De zege van de zorg

Zoals het er nu voorstaat, wordt de zorg erkent als een essentieel deel van de samenleving, omdat het niet ethisch verantwoord of praktisch zinnig is om mensen zomaar ‘aan hun lot over te laten’. Het wordt echter interessant wanneer men deze zorg, zoals eerder benoemd, laat overnemen door technologie of op een andere manier uitbestedt. Het lijkt dan alsof er geen bezwaar gemaakt kan worden tegen het laten vallen van deze zorg. Aan het einde van de dag gaan de mensen in het ziekenhuis niet dood, hebben de kinderen gegeten, is de hond uitgelaten en hebben je grootouders hun medicatie ingenomen. Maar het is daarmee niet gedaan. Zo beschreef de filosoof Martin Heidegger in zijn boek *Sein und Zeit* (1927) de zorg als de essentie van het menselijke bestaan. Hij stelde dat zorg dragen ons verbindt met elkaar, gevoel van verantwoordelijkheid geeft en zo betekenisvolle relaties doet ontstaan. En wanneer je Heideggers visie op de zorg deelt, zie je al snel in wat het probleem kan zijn van het uitbesteden van de zorg. Zonder zorg voor elkaar zou je het leven al



snel kunnen beschouwen als oppervlakkig en leeg. Als ik denk aan wat mijn leven betekenis geeft, dan zijn dat voornamelijk de mensen om mij heen. Mijn moeder, die haar leven heeft gewijd aan mij grootbrengen, ervoor zorgen dat ik goed terecht kom. Mijn oma, die altijd klaar stond haar hierbij te helpen, onvoorwaardelijk en liefdevol. Mijn vrienden en vriendin, die mij bijstaan in moeilijker tijden en er altijd voor mij zijn. Als mijn moeder vervangen zou worden door een voogd-AI, waardoor mijn oma's zorg dus overbodig was en al mijn vrienden slechts mijn zonnige dagen zouden kennen, wat is er dan precies over? Wat is er dan precies over van die relaties die mijn leven zin of een betekenis geven? Waar is de diepgang?

Het leven is lijden

Nu is het mij niet vreemd dat de zorg die deze mensen verlenen ze zwaar kan vallen. We geven iets op van onszelf, ervaren druk onder het uitoefenen van de zorg en het doet meer dan eens pijn. Dit is dan ook waarom deze twee definities van zorg verbonden zijn aan elkaar. Het positieve uit de zorg is duidelijk zichtbaar, maar de zorgen (die dus ook deels komen uit de zorg voor anderen), de druk, het lijden en de last, hebben dus ook een negatieve connotatie en het is niet verwonderlijk dat we er vanaf proberen te komen. Zorgeloosheid is niet een intrinsieke waarde om naar te streven. Het is niet de zorgeloosheid die je wilt bereiken, maar eerder de rust en uiteindelijk het geluk dat hieruit voortvloeit. Wij zien lijden vaak als hetgeen dat in de weg zit van geluk. Maar het lijden, de druk, de last, de zorg, hoe je

het ook wil noemen, is naar mijn mening onlosmakelijk van het mens-zijn. Dit zou ik graag uit willen leggen aan de hand van Gautama Boeddha's definitie van het begrip *dukkha*. In de *Dhammacakkappavattana Sutta*, het boeddhistisch geschrift dat wordt gezien als de eerste preek van Gautama Boeddha, licht hij het woord *dukkha* – waar geen directe vertaling van is, maar wat kan worden gezien als lijden, ongemak, stress etc. – als volgt toe:

Geboorte is *dukkha*, ouder worden is *dukkha*, ziek zijn is *dukkha*, sterven is *dukkha*. Verbonden zijn met hetgeen je niet verbonden wilt zijn is *dukkha*. Gescheiden zijn van hetgeen je verbonden wilt zijn is *dukkha*. Niet krijgen wat je wil hebben is *dukkha*. Samengevat zijn de vijf *khandha's* *dukkha*.

Hier zijn de vijf *khandha's* misschien wel het belangrijkste om naar te kijken. Zij bestaan uit: materie (in de zin van de fysieke wereld), gewaarwording (contact met de materie via zintuigen), perceptie (waarbij ook het geheugen wordt gerekend), intenties (ook wel gedachten) en bewustzijn. Nu hoop ik dat ik u niet verlies in deze spirituele geschriften, ik zie mijzelf ook niet als een boeddhist, maar waar ik naar toe probeer te werken is dat het voor een mens pas lukt zorgeloos te zijn als het een soort *nirwana* bereikt. Een verlichting waarbij men zich distantieert van alle vormen van *dukkha*, en het zijn leven zoals het die kent achterlaat.

Gelukkig zonder zorgen?

Nu is het al de vraag of je ervoor kiest te geloven in zo'n soort verlichting, maar ook of technologie ons ooit zover zou weten te brengen. Als we ervan uitgaan dat dat kan, dat een zorgeloos leven te bereiken valt, dat technologie alles pijnloos maakt, we niet ouder worden, we kunnen hebben wat we willen (of zelfs kunnen sturen wat we willen), kan men zich nog steeds afvragen of we gelukkig zijn. Want dat was het doel toch? Zorgeloosheid als middel tot het geluk. We zijn zorgeloos, dus we zijn gelukkig... Maar dan blijft er toch nog iets over. Want wat als geluk slechts te ervaren valt in contrast met zorgen, in contrast met *dukkha*? Wat als we teruggaan naar het zijn van gedachteloze dieren? Bewustzijn is immers één van de *khandha's*. Iemand die op deze manier naar het lijden kijkt, kan dan ook niet heel veel anders dan het ideale beeld van zorgeloosheid verwerpen.

Zowel zorgen als de zorg lijken dus een fundamenteel concept binnen het mens-zijn: om het leven zin te geven, banden te scheppen, geluk te relativiseren of mensen scherp te houden. Dat is dan ook de conclusie die ik voor mezelf trek: zorgen en de zorg zijn onlosmakelijk verbonden en essentieel. ●

Jonas Meinderts

Op weg naar een bezorgde samenleving!



Het was maandagochtend. Ik stond op, sprong onder de douche en poetste mijn tanden. Zoals gebruikelijk – ik ben niet zo goed in elke dag mijn tanden poetsen – bloedde mijn tandvlees hier en daar een beetje. Ik trok me er niets van aan, tot ik een zwart vlekje op mijn kies zag. Een uur later had ik een afspraak bij de tandarts gemaakt en zat ik in de tram naar de plaatselijke tandenbeul. Gelukkig maar, bleek achteraf, want als ik later was gekomen zou de tand waarschijnlijk getrokken moeten worden en zat ik voor de rest van mijn leven vast aan een stuk porselein in mijn mond.

Zorgen leiden de handelingen van mensen. Dat is een universele waarheid te noemen. Zorgen om de gezondheid van je gebit dwingen je naar de tandarts te gaan. Zorgen om de planeet met betrekking tot de klimaatcrisis dwingen je afval te scheiden en elektrisch te rijden. Zorgen zijn de concrete manifestaties van het streven naar genot of van het voorkomen van leed. Zorgen vervullen dus een essentiële functie in het handelen van de mens. Een zorgeloos leven, een zorgeloze samenleving, is daarom onwenselijk.

Om te beginnen wil ik kort aandacht besteden aan mijn definitie van zorgeloosheid. Zorgeloosheid duidt op de afwezigheid van zaken die mensen met betrekking tot

zichzelf, andere individuen of objecten bezighouden om iets te voorkomen, te verbeteren of in stand te houden. Zorgeloosheid kan dus alleen maar bestaan wanneer er geen vermijdbare en onvermijdbare vormen van leed zijn. Leed is het gevoel van ellendigheid dat zowel een oorzaak kan zijn van zorgen als een gevolg kan zijn van zorgen. Zorgen om iemand kunnen namelijk leiden tot een gevoel van ellendigheid, en datzelfde geldt voor een gevoel van ellendigheid dat kan leiden tot zorgen over bijvoorbeeld je eigen welzijn. Leed en zorgen zijn op die manier te zien als synoniemen van elkaar.

Ten eerste wil ik laten zien dat er alleen in een leven met zorgen sprake kan zijn van zingeving, en in een zorgeloos leven niet. Ik meen, en velen zullen dat ongetwijfeld met mij eens zijn, dat het leven zin krijgt door de relaties die je gedurende je tijd op aarde aangaat met andere mensen. Het leven krijgt bovendien zin door de ambitie en behoefte die je hebt om voor meer dan alleen voor je eigen leventje iets te betekenen. Deze zingeving zou

niet bestaan in een wereld zonder zorgen. De mensen om je heen zouden niets, maar dan ook niets voor je betekenen als het je niet uitmaakt of zij gelukkig, boos, blij of verdrietig zouden zijn. Ambitie en behoefte om van de wereld een betere plek te maken voor jezelf én voor anderen zou je niet hebben in een wereld waarin je zorgeloos (lees: doelloos) door de duinen gaat struinen. In een leven zonder zorgen is er geen prikkel om meer te doen dan zuurstof inademen en koolstofdioxide uitademen. Er is geen zingeving in een leven waar geen zorgen zijn en daarom geen reden is om iets te doen of om iets te willen doen. Zelfs Hamlet, dat karakter van Shakespeare, wist dat.

Zorgeloosheid is niet wenselijk, want het is onmenselijk. De mens is een sociaal dier, een dier dat moet geven om, leven met, en kleven aan andere mensen. Zorgeloosheid zou ons die menselijkheid ontnemen. Zorgeloos zijn impliceert namelijk dat we ons ook geen zorgen maken om anderen, ons niet bekommeren om de zorgen van anderen. Zorgeloosheid maakt de mens apathisch en stort ons in een eenzame leegte waarin sociale connectie tussen individuen niet bestaat.

Ik wil het graag nog breder trekken. Het moet niet alleen over de zorgeloosheid van een individu gaan, maar ook over de zorgeloosheid van een samenleving en de eventuele gevolgen van zorgeloosheid voor een

samenleving. Een zorgeloze samenleving impliceert namelijk een weerloze samenleving. Zonder zorgen is een samenleving, of zijn individuen binnen een samenleving niet gedwongen zich aan te passen aan een veranderende werkelijkheid waarin immer nieuwe, verrassende uitdagingen en dus zorgen ontstaan. En die werkelijkheid verandert, daar kom je niet onderuit, hoe zorgeloos je ook leeft. Een weerbare samenleving is dus een *zorgvolle* samenleving, geen zorgeloze.

Weerbaarheid is noodzakelijk om als samenleving te blijven voortbestaan. Op het moment dat een samenleving dus niet weerbaar, maar zorgeloos is, komt het bestaan van de samenleving in gevaar. Een samenleving moet wat zorgen hebben om te voorkomen dat veranderingen in de werkelijkheid leiden tot vermijdbaar en disproportioneel leed, of, nog erger, de ondergang van de samenleving.

Er is ook een filosofisch probleem met het stellen dat een zorgeloos leven onwenselijk is. Door te stellen dat een zorgeloos leven onwenselijk is, stel je dat het ook onwenselijk is te streven naar een zorgeloos leven. Want, hoe kan het goed zijn dat je streeft naar iets onwenselijks? Dat wringt, omdat zorgen dikwijls voortkomen uit leed en het voorkomen van leed. Zo kan men zorgen hebben over het eigen welbevinden in een periode dat er geleden wordt aan het overlijden van een dierbare. Of heeft men zorgen over het welbevinden van iemand anders en probeer je verder leed te voorkomen. Het streven naar zorgeloosheid impliceert dus dat men streeft naar het uitbannen van leed, maar volgens dat wat ik in de vorige alinea's heb beargumenteerd, is dat onwenselijk. Daarom zou ik niet willen pleiten voor een zorgeloze samenleving of zorgeloos leven en ook niet voor een zorgvolle samenleving of zorgvol leven, maar voor een *bezorgde* samenleving en een *bezorgd* leven. Men moet bezorgd in deze context niet opvatten als 'je bekommeren om wat al dan niet gaat gebeuren of is gebeurd', zoals de definitie van bezorgdheid in het woordenboek luidt, maar men moet bezorgdheid in deze context opvatten als de gulden middenweg tussen zorgeloosheid en zorgvolheid.

Zoals Aristoteles in zijn deugdedethiek betoogde dat bij elke ethische keuze de gulden middenweg gekozen moest worden en dat die keuze het best gemaakt kon worden door mensen die niet alleen geleerd waren, maar ook praktische levenservaring hadden, mensen die streetwise waren, betoog ik iets soortgelijks als het gaat om bezorgd leven. Het ideaal is dat men zowel op individueel vlak als op collectief vlak streeft naar het uitbannen van vermijdbare zorgen, zoals bijvoorbeeld financiële zorgen, en het accepteren van en het omgaan met onvermijdbare zorgen, zoals liefdesverdriet en het rouwen om een verloren familielid. Het accepteren van alle zorgen, zal leiden tot een leven of samenleving vol vermijdbaar leed. Het uitbannen van alle zorgen zal leiden tot een zorgeloos leven waarin de mens zijn menselijkheid verliest en weerloos is tegen onvermijdelijke veranderingen in de werkelijkheid. Beide zijn onwenselijk. Elke willekeurige lezer zal vanaf nu de terechte vraag hebben: 'ja, leuk dit alles, maar hoe kan een individu of gemeenschap deze gulden middenweg bewandelen?' Goed dat het gevraagd wordt!

Mijns inziens moet men vanaf jonge leeftijd gesteund worden door de gemeenschap in de zorgen die men ervaart. Tegelijkertijd heeft het collectief de verantwoordelijkheid het individu te leren dat sommige zorgen, sommige soorten leed onvermijdbaar zijn en het waard zijn om geleden te worden. Bovendien heeft het jonge individu de verplichting te willen leren van de gemeenschap en open te staan voor de steun van andere individuen en de gemeenschap. Noodzakelijk voor deze gang van zaken is dat het jonge individu wordt gesteund in diens zorgen en wordt onderwezen in het onnut van vermijdbare zorgen en het nut van onvermijdbare zorgen en is het menselijkste van de mens: de empathie. Zonder empathie zou de gemeenschap of het individu niet de noodzaak voelen of de verantwoordelijkheid nemen om het jonge, onervaren individu te onderwijzen en te steunen.



Nu even het verhaal van mijn tandarts tot en met de gulden middenweg in het kort. Een zorgeloos leven is onwenselijk, omdat het betekent dat de mens een apathisch leven leidt en elke vorm van zingeving verliest. Breder gezien maakt zorgeloosheid een samenleving ook weerloos tegen onvermijdelijke veranderingen in de werkelijkheid. 'Zorgvol' leven is echter ook onwenselijk, omdat het leidt tot vermijdbaar leed. Daarom pleit ik voor een bezorgd leven en een bezorgde samenleving. Ik pleit voor een empathische samenleving waarin de gemeenschap het individu leert omgaan met onvermijdbaar leed zoals rouw en liefdesverdriet, waarin het individu wil leren van het collectief, en ik pleit voor een samenleving waarin we vermijdbaar leed uitbannen. Ik pleit voor empathie en tegen apathie. Ik pleit voor liefdesverdriet en tegen 'verliefdloosheid'. Ik pleit voor de tandarts en tegen een porseleinen kies. ●



Kalender

April

- 27 Van Eedenlezing: Eva von Redecker
- 28 ISVW Online: Denken in veelvoud
- 28-2 mei De Stoïcijnse week
- 28-29 De kunst van het vragenstellen
- 30-4 mei De kunst van het verstaan



Mei

- 10-11 Doorleefde filosofie IV: Een keuze maken
- 10-11 Rechten voor alles wat leeft
- 12 ISVW Online: Staatsgevaarlijk
- 17-18 Grote denkers IV: Mooi en lelijk
- 17-18 Daoïsme II: Leren laveren
- 26-30 Stille stemmen uit de oudheid
- 26-30 Filosofie van stilte en luisteren
- 31-1 juni Filosofie voor fatale tijden
- 31-1 juni Nietzsches wraak



Redactie

Florian Jacobs (hoofdredacteur)
 Peter Huijzer (eindredactie)
 Noezha el Ajami
 Anne-Mathije Bogerd
 Tjeerd Boorsma
 Valerie Granberg
 Puck Hoogenboom
 Dani Lensen
 Marthe Kerkwijk
 Quintus Masius
 Sanne Rombouts
 Marah Rose Seremak
 Joanne Rouwendal
 Kim Schreier
 Ruwan van der Vaart
 Arthur Veenstra
 Domien Verbeek
 Rogier van der Wal

Colofon

© ISVW Uitgevers
 Opmaak: Studio Annabel
 Afbeelding René ten Bos:
 © Cortino AEG

iFilosofie is het gratis tijdschrift van de ISVW. Met een kleine donatie (vanaf € 5,-) draag je bij aan de voortzetting van *iFilosofie*.

Hartelijk dank!

Abonneer je gratis op *iFilosofie*. Zo krijg je op het moment van verschijning de nieuwste editie in je inbox.